په اسلام کې د بشر حقوق

لیکوال پوهاند حبیب الرحمن هاله

ژباړن: محمد اکبر نیازی

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اسلام کې د بشر حقوق

لیکوال:

پوهاند حبیب الرحمن هاله

ژباړن:

محمد اکبر نیازی

۱۳۹۴ کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحيم

کتاب پېژندنه:

د کتاب نوم: په اسلام کې د بشر حقوق

لیکـــوال: پوهاند حبیب الرحمن هاله

ژباړن: محمد اکبر نیازی

خپرندی: د افغانستان ملي تحریك، فرهنګي څانګه

وېبپاڼه: www.melitahrik.com

کمپوز: ژباړن

ډیزاین: ضیاء ساپی

پښتۍ ډیزاین: فیاض حمید

چاپشمېر: ۱۰۰۰ ټوکه

چاپکال: ۱۳۹۴ ل کال/ ۲۰۱۵م

د تحریك د خپرونو لړ: (۹۰)

یادونه: د چاپ حقوق له ملي تحریک سره خوندي دي او د کتاب د محتوا مسولیت لیکوال پورې اړه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لړلیک

سرلیک **مخ**

سريزه...1

د ژباړن سريزه..5

لومړی څپرکی: په اسلام کې د بشرحقوقو ته يوه عمومي کتنه........6

د بشر حقوقو په اسلامي چوکاټ کې ازادي..................................7

د بشر حقوق: د اسلامي او غربي فکر او عمل ترمينځ پرتلنه...........14

د حقوقو او ازادۍ قراني مفهوم 19

په اسلام کې د بشر حقونو څانګې...21

په غرب کې د بشر حقوق.................. 33

د بشر حقوقو اسلامي نسخه..36

الف: عمومي اساسي حقوق..37

ب: د يو اسلامي هيواد وګړو حقوق...37

ج: د دښمنانو حقوق...38

(c) ketabton.com: The Digital Library

د: د ښځو حقوق..۳۸

اسلام دبشر حقوقو مسایلو د حل لارې په توګه...........................۳۹

دویم څپرکی

په اسلام کې د بشر حقوقو عمومي تیوري...............................۴۱

۱ــ په بنستیزه نظامنامه کې د بشر حقوقو وده..............................۴۱

۲ــ په اسلام کې حقوق..۵۲

الف: مالوم او مجرد حقوقو...۵۲

ب: نسبي او قطعي حقوق..۵۳

ج: د خدای(ج) او بنده حقوق..۵۸

د خدای او بنده د حقوقو مشخصات.....................................۵۸

د: په شتمنۍ او په پورونو کې ټاکل شوی حق.............................۵۹

هــ قانوني او دیني حقوق..۶۰

۳ــ په اسلام کې خپلواکي..۶۰

د خپلواکو اعمالو ډولونه..۶۱

ټوله ایزه خپلواکي..۶۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټوله ایز واکونه...۶۷

۴ـ په اسلام کې دندې...۶۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تحريك يادښت

د افغانستان ملي تحريك د (۱۳۹۳ ل) كال په پيل كې له خپلو ګرانو هېوادوالو سره ژمنه كړې وه چې د دې كال په بهير كې به (شل عنوانونه) بېلا بېل ديني، علمي، ادبي او ټولنيز اثار خپلې ټولنې ته وړاندې كوي. ملي تحريك دا ژمنه د ياد كال د كب پر (۲۸)مه نېټه پوره او د يوې پرتمينې غونډې په ترځ كې يې شل عنوانونه علمي اثار هېوادوالو ته وړاندې كړل. ملي تحريك په ياده غونډه كې ژمنه وكړه چې د (۱۳۹۴ ل) كال په بهير كې به انشاء الله د خداى (ج) په نصرت ټول ټال سل (۱۰۰) عنوانه بېلابېل علمي اثار ټولنې ته وړاندې كوي. طبيعي خبره ده چې دا اسانه كار نه دى، ډېر زيات زيار او زحمت ته اړتيا لري، خو ملي تحريك ټينګ هوډ كړى چې خپله دا ژمنه به هم د تېرې ژمنې په څېر عملي كوي. دا اثر چې ستاسو په لاس كې دى د همدې (سل عنوانونو) ژمنه كړو اثارو له جملې څخه دى، چې د چاپ جامه اغوندي. ملي تحريك هيله لري چې له دې اثر څخه به زموږ هېوادوال په زړه پورې ګټه پورته كړي. ملي تحريك له ټولو هغو ليكوالو، ژباړونكو، سمونچارو، مالي او معنوي مرستندويانو او چاپ چارو څخه چې ددې اثارو د چاپ په دې ټول بهير كې يې يو بل سره مرسته او ملګرتيا كړې او دا فرهنګي بهير يې بريالى كړى، د زړه له كومې مننه كوي او كور وداني ورته وايي.

د هېواد د فرهنګ د ښېرازۍ په هيله

د افغانستان ملي تحريك فرهنګي څانګه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه

دبشر حقوق زمونږ د ژوند بنستیزه او په عین وخت کې د جګړې له مینځه وړونکې موضوع ده، که څه هم د لودیځو ټولنو سیاسي خوځښتونه او ټولنیز بدلونونه د رسانس دورې وروسته د پوهانو په اثار کې د بشرحقوقو د مفکورو ښکاروندويي کوي، خو په واقیعت کې دغه امر په دوه وروستنیو پیړیو کې خپله د نفوذ لار د غرب په لور پرانستله، د ملګرو ملتونو له جوړېدو او پرمختګ وروسته د بشرحقوقو د نړیوالې اعلامئې په چوکاټ کلکه مبارزه وکړه او په ورستیو لسیزو کې پرې ټینګار خورا زیات شو.

په بشرحقوقو د ټینګار عوامل د بیلابیلو سیاسي جریاناتو مخلتلفې دورې ګڼل کیږي پدې مانا ددې پرځای چې قانوني او اخلاقي صبغه ولري نو ډېر ځلي د سیاسي تکتیکونو په توګه کارول شوي، څرنګه چې په هغه وخت د فاشیزم او ورپسې د سوسیالیزم په وړاندې وکارول شول او له هغوی سره سره اوس ترې د اسلامي بنیادګرایي په وړاندې ګټه اخیستل کیږي.

په یوه خبره، هر وخت چې د غربیانو ګټې له خطر سره مخامخ شوي نو د بشر حقوقو له لارې یې په وړاندې مبارزه او بیرته ترلاسه کولو لپاره یې کارولي، همدا د بشرحقوقو د ملاتړ د ادعا په رڼا کې وو چې دامریکې متحده ایالات یې د شوروي اتحاد او کویټ یې د عراق له تسلط څخه وژغورل او د سومالیا د سیاسي بحران د له مینځه وړلو لپاره یې خپل عساکر ولیږل. د سیاسي لارو په کارولو سره د بوسنیا د خلکو د حقوقو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ساتنې لپاره لاريون وشو ترهغــه پــورې چــې د بشــرحقوقو موضــوع د کرغيړنو انګيزو څخه جلا او په اســلامي اخلاقــي ميعــارونو ټينګــه او د قانون په چوکات کې ورته ځای ورنکړل شي نو د بشرحقوقود ملاتړ ادعا به له تشو شعارونو څخه بل څه نه وي، د بشــرحقوقو اعلاميــه چــې پــه غربي هيوادونو کې پرې ډيره تکيه کيږي نو دا يو غيرقــانوني ســند دی چې يو څو ښکاره مادې لري چې تراوسه د ملل متحد سازمان له لــوري نه دي تصويب شي او د هغې د عملي پلــي کولــو لپــاره تراوســه کومــه نړيواله اصولنامه نه ده جوړه شوې او تراوسه يې د اړوندو ادارو د پــرمخ بيولو لپاره کومه اداره نه ده رامينځته شوې او تراوسه يــې د مخــالفينو لپاره کوم مقررات او قوانين نه دي وضع شوي، محکمه نه ده رامينځتــه شوې، اوتر ټولو اړينه دا چې له همدا اوسه د ملل متحد سازمان غړو چې د امنيت په شورا کې د ويټو حق لري پخپل مينځ کې تبعــيض تــه لمــن وهي له دې سره سم کمزوري هيوادونو د بشرحقوقو د ملاتړ، ســاتنې او ادعا څخه هيڅ غوښتنه نشي کولای.

پداسې حال کې د بشرحقوقو د دفاع لوړ اوازونو د نړۍ په ګوټ ګوټ کې د تيليغاتي وسايلو په وسيله د وګړو غوږونه يې کاڼه کړي دي

د دريمې نړۍ هيوادونه په ځانګړې توګه د اسلامي هيوا دونــو د اتبــاعو حقوق چې بې برخليکه او بــې دفــاع پــاتې دي اوس هــم د واکمنــو او سرمايه دارو خلکو له خوا ترپښو لاندې او د ملاتړ لپاره يې مدعيان هــم په ښکاره توګه مرسته نه کوي خو له بده مرغــه د بشــرحقوقو د ملاتــړ مدعيان يوازې په رسنيو کې د اړوند رپوټونو په خپرولو او تش په نامــه خبرو سره خلک غولوي. هيڅا د متخلفانو لپاره کومه جزا ونه ټاکله او نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې هم پر وړاندې خپل غبرګوونه وښودل هيڅ موسسه يا سازمان نشته چې د بشرحقوقو د متخلفانو په وړاندې يې قوانين وضع او په سمه توګه يې عملي کړي او احياً هم دا قوانين وضع شوي خو په بشپړه توګـه پـه تيوری کې پاتې او په عملي ډګر کې هيڅ ډول اقـدامات نـه دي ترسـره شوي ,که په رښتيا هم نړيواله ټولنه د خپلو غړو د بشرحقوقو ملاتړ کوي نو بايد د دبشرحقوقوتش په نوم نړيوالې اعلاميې او شعارونه څخه تيراو د غوره اسلامي کلتور له مخې يوه جهانشموله مسوده جـوړه اوتصـويب کړي ځکه اسلام سپيڅلي دين حقوقو بشر يـوازې پـه تيـوري ډول نــه پيژني بلکې د عملي کولو لپاره يې داسې عادلانه او ګټور ګامونه پورتـه کوي چې نه نړيوالو په تير ژوند کې کړي او نه به يې پـه راتلـونکي کـې پورته کړي اسلام پخپل يو نيم زر کلن عمر کې ورته په بشپړه او ګټـوره توګه پاملرنه کړې ده اسلام په داسې پراخه توګه دې لورې پاملرنه کړې چې د انسانانو دژوند پرمهال حقوقو ترڅنګ له مـرګ وروسـته حتـا د جنين پروخت يې هم ځانګړي حقوق ټاکلي دي.

د نړيوالو اړتياوو ته په کتو سره په اسلامي پوهانو باندې ده چې تر نـورو مخکې شي اوننيو بشرحقوقو کې له قراني او ايتونه څخه ګټه واخلي.

له نيکه مرغه چې په ۱۳۶۶ کال په ايران کـې د بشـرحقوقو د تـدقيقې مطالعې لپاره په په اسلامي قوانينـو او عقايـدو ولاړ کنفـرانس پـه لاره واچول شوچې پکې د نړۍ ډيرو اسلامي هيوادونو عالمانو ګـډون کـړی وو.همدا ډول هغه تحقيقي او ژورې مقالې چې په کنفرانس کې وړانـدې شوې د يو اثر په توګه راټولې او جوړ شو حتا ددې کتاب ژبـاړه وروسـته بيا په انګليسي ژبه هم چاپ شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې په افغانستان کې د ازادو لیکوالانو په اتحادیه کــې د کتــابونو د چاپ اداره پرانستل شوه نو ماله تیراتر څخه په ګتــې اخیســتنې، د دوه کتابونو لیکل ماته راوسپارل شول چې یو د په اسلام کې د ښځو حقــوق اوبل یې په اسلام کې د بشر حقوق زما په غاړه شول.

څرنګه چې لومړی رساله ډېر له انګلیسي ژبې څخه راوژباړل شــو نــو د کمپیوټر او نورې چارې یې هم ډیې په چټکې سره پای ته ورسیدې خــو له بده مرغه له مالي ستونزو له کبله ددې کتاب د یوکال لپاره وځنډید د روان کال د دوبي په تودو ورځو کې د ازادو لیکوالانو د اتحادیې څخه د دویم کتاب د جوړولو پیغام خپور شو له یوې خواد دا چې د لومړي کتاب په پرتله د دویم کتاب موضوع یو څه پراخه وه او له بلې خــوا د هغــه د چمتو کولو موده هم ډیره لنډه وه او له دریم اړخه په هیــواد کــې روانــو وینې تویدونکو او ترینګلو چارو د مواد په راټولو کې ارام نــه پرېښــودم پداسې حال کې چې موندل یې هم خورا ســتونزمن وو نــو مــا هــم دې موضوع اجمالي کتنه خو ټولو اړخونوته وکړه ددې لپاره چې زیات وخت مې نه درلود او موضوع هم پراخه نوکیدای شي چې په ځینو ځــایونوکې راڅخه اشتباهات شوي خو دومره مې ترسره کړي چې یو لوستونکي ته ددې پوهه ورکړم چې په راتلونکي کي بې څوک له حقوقــو ســره لــوبې ونکړي. او په پای کې د افغانستان د ازادو لیکوالانو اتحایي په ځــانګړې توګه له پروفیسور رسول امین د اتحادیي مشر، د وفا د جریدې مســـول زلمی هیوادمل، له شهنواز جانباز، او لــه سیدحســـن پاچــا کمپیــوټري کمپووزر څخه یوه نړی مننه کوم.

پوهاند حبیب الرحمن هاله

۲۵ وږی ۱۳۷۳ حیات اباد ـــ پېښور

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژباړن خبرې

د لوی څښتن تعالی شکر ادا کوم چې دا دی د خپلو ژباړو لړۍ مې په اسلام کې د بشر حقوقو تر ژباړې پورې رواغځوله.

په اسلام کې د بشرحقوق کتاب چې د ښاغلي استاد پوهاند حبيب الرحمن هاله له خوا په دري ژبــه ليکــل شــوی او د بشــرحقوقو د بيلابيلو اړخونو په اړه ګټورې او په زړه پورې خبــرې او لارښــوونې لري پدې وتوانيدم چې پښتو ژبې ته يې راوژبــاړم ترڅــو پښــتانه لوستونکي هم له دې ګټور اثر څخه ګټه پورته کړي او هيلــه لــرم چې لوستونکي به پکې د بشرحقوقو اړوند د خپلو يو لړ پوښــتنو ځوابونه هم پيداکړي.

خو له ځوکالو راهيسې چې زيږدلی يم د خپل هيواد او قوم ناخوالو ځورولم او له خپلو پښتنو مشرانو سخت ګيله من، لا تراوسه مې دا ګيله پرځای پاتی ده. د هغه احساس او مســوليت لــه مخــې چــې څښتن تعالی او د دې خپل غمځپلي قوم چې د ناپوهۍ په تور تيارو کې ژوند کوي په وړاندې درلود او د ژوند ترپايه به يې ولرم، نو مــا هم ددې مسوليت د ادا کولو لپاره د کتابونو ژبــاړې تــه چــې اوس مهال د پوهې په ډګر کې ورته ستره اړتيا ليدل کيــږي مــلا وتړلــه ترڅو د پوهې له اړخه ددې قوم او ژبې حق تر خپلې وسې ادا کړم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی
په اسلام کې د بشرحقوقو ته عمومي کتنه

له کومه وخته چې انسان نړۍ ته سترګې غړولي په ځانګړې توګه هغه وخت چې ټولنیز ژوند یې پیل کړ نو د تیورۍ له مخې د یو لړ حقوقـواو مکلفیتونـو څخـه هـم برخمن شول.

خو د بې شمېره نظرونو پر بنسټ لکه: د ټولنې افرادو د هغوی د حقوقو په ورکولو کې د واکمنو ناغېړي او یوازې په نوم د هغوی حقوقو ته پاملرنه او داسې نور...

پدې برخه ځیني اقدامات هم ترسره شوي، البته یوازې په اسماني دینونو کې، نه پـه تخیلي او په کیسو ولاړو دینونو کې؛ خو د بشردوستۍ په فلسفه کـې بیـا دا دواړه (حقوق، مکلفیتونه) مهم او یو له بل سره لازم الملزوم ګڼل کیږي.

د هماغه اجتماعي ژوند له پیل څخه تراوسه پورې زمونږ ټوله تکیه په مکلفیتونو او د حقوقو اړوند فکرونه د لنډې مودې لپاره په عمل کې پیاده شویدي.

یوازینی دین د اسلام سپیڅلی دین دی چې د اجتماعي ژوند په مختلفو برخو کې له هر ډول انساني تبعیض پرته دواړو برخو (مکلفیتونو او حقونو) ته بشـپړه پاملرنـه او انسانانو ته یې وړاندې کړې دي.

د قرانکریم له دقیقې او ژورې مطالعې وروسـته دا جـوتیږي چـې انسـان څـه ډول پیداشوی او له دې پیدایښت موخه څه ده؟

دغه راز دا حقیقت هم روښانه کیږي چې په اسلام سپیڅلي دین کې د نورو سیاسي، ټولنیز او نظامي دینونو په خلاف د انسان اړوند حقوقو کلمه له وخته پکار وړل کیږي چې نطفې د مور په رحم کې ځای ونیوه،

اسلام یواځې ددې محدودې نړۍ حقوق نه، بلکې د ژوند او مرګ دواړو پړاوونو حقوق په روښانه توګه بیان کړي دي، په پوره ډاډ سره ویلی شو چې په اسلام سپیڅلي دین

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د نورو ټولو دینونو او نظامونو په پرتله د بشر د حقوقو لمن پراخه او په بشپړ ډول سره څېړل شوي دي.
ددې لپاره چې د اسلام په سپېڅلي دین کې د بشرحقوقو په اړه خبرې وشـي نـو دا اړین بر ښي چې لومړی ازادي، حق او دنده د اسلام له نظره وپېژنو او وروسته خپـل بحث ته راوګرځوو.

په اسلامي چوکاټ کې د بشرحقونو ازادي:

ستر څښتن تعالی انسان د یو عاقل او سالم حواس لرونکي موجـود پیـدا او د خپـل ځانګړي رحمت له مخې یې ورته د سمو کارونو لارښوونې کړې دي. خو انسان پخپله د خپلو نفساني غوښتنو او ناسمو لارو په مخکې نیولو سـره ځـان پـه ځنځیرونـو او مصیبتونو کې اخته کړ.
روسو وایي: انسان نړۍ ته په خپلواکه توګه سترګې غړولي خو پخپله یـې پـه خـان باندې ظلم وکړ او د همې ظلم له کبله په چټکۍ سره په ځنځیرونو وتړل شو.
خپلواکۍ د انساني روحئې غوښتنې په توګه د انسان ژوند د تاریخ په اوږده موده کې په بیلابیلو ډولونو سره رامینځته شوېده.
د اسلام فیلسوف علامه اقبال لاهوري پدې اړه وایي: د انسان لومړني مـور اوپـلار د ازادۍ د انګېزې په روښنایي کې مجبور شول چې له جنت څخه چـې هلتـه د ازادۍ لپاره کومه برخه نه وه پر ېږدي او د عمل نړۍ ته راشي.
نوموړی فیلسوف داسې فکر کوي چې ګواکې د ازادۍ په چوکاټ کې د عمل د ترسره کولو امکان رامینځته کیږي، اسلام د عیسویانو دا نظر نه مني چې ادم علیه سـلام د خپلې لومړنۍ ګناه له کبله له جنت څخه وویستل شو.
هرهغه څه چې د اسلام څخه وړاندې د یهودیانو د دودونو په اساس(دانسان نسـب) فکر کېده د اسلام له پلوه د ازاد ژوند په لور د انسان تګ سره تعبیر ېده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسان په نسبتي په ډول ځمکي ته راتګ پخپلې ازادۍ ارادې سره وکړ ترڅــو دلتــه ابدي ازادۍ ته لاسرسی پیداکړي او د خپلو اعمالو په ترسره کولو سره خپل ژوند تېر کړي.

د ازادۍ د ترلاسه کولو انګېزه چې د ژوند په هره برخه کې رامینځتــه کیــږي هغــه د ازمایښت په وړاندې دروي.

د بشر تاریخ د پرلپسې ازادۍ د موندلو څخه پرته بــل څــه نشــي کېــدای او دا ډول موندنه څو اړخیزه بڼه لري، لکه له اړتیا، وېرې، طبیعي ځواکونو، د همنوعو له ظلم، له بې عدالتۍ، موهوم پالنې، تعصب، له نژادي او قبیلوي وفاداریو ازادیو او په پایله کــې په ځان باندې تمتیا(EGO_ Center) ټول هغه څه دي چې د انساني ژوند د فعالیتونو اساس جوړوي.

انسان ددې ازادیو د ترلاسه کولو په موخه پــه تــدریجي ډول بیلابیــل پړاوونــه تېــر کړیدي او دغه ازادۍ مادي او معنوي بڼې لري.

مادي او معنوي ازادۍ دواړه یو له بل سره نه جلا کیدونکې اړیکه لري او په عین وخت کې یو د بل بشپړونکي هم دي. کله چې له دواړو څخه د یوه په لور پاملرنه کمه شي نو د پلټنې په لار کې یې بیلابیل خنډونه رامینځته کیږي.

ددې ډول ازادیو مادي لور ته له لازمې کچې زیاته پاملرنه او معنوي لور ته یې ناغیړي ددې لامل شوه چې معاصر تمدن له زیان سره مخامخ کړي.

دین د انسانانو د ازادۍ په لاره کې ستر کوښښونه او هڅې کړیدي. پداسې حال کــې چې فلسفهې یوازې له عقلاني ازادۍ سره خپله مینه او علاقه ښودلې ده.

هنر او ادبیات له دواړه ډوله ازادیو سره په مختلفو مرحلو کې علاقــه لــري، پداســې حال کې چې د ساینس او ټیکنالوژۍ هڅې تل د مادي ازادۍ ترلاسه کولــو پــه لــور متوجه وي. د بشر ټول فعالیتونه د ازادۍ پلټنه او د انسان هر اړخیز تکامل د بیلابیلو ازادیو د تدریجي تحقق د پراخوالي څرګنداوی کوي.

د انسان تکامل جلا او په عین وخت کې له بیولوژیکي تکامل سره مبــارزه کــوونکی دی، د لومړي تکامل سیر د دویم تکامل له ســیر چــې پــه بشــپړه توګــه جبــري او

(c) ketabton.com: The Digital Library

میخانیکي ده په پرتله د انسان اراده او غوښتنه د ازادۍ ترلاسه کولو په لار کې پربکنده او حیاتي رول لري.

اسلام د انسان د پیدایښت د تکامل پرمهال چې بشریت هغه وخت متوازنو مادي او معنوي ازادیو ته اړتیا درلوده د ټولو ازادیو په وړاندې د تجسم په توګه مبارزه وکړه، اسلام په هغه وخت کې چې مادي پرمختګ په جنیني ډول وو، د راتلونکي چټک پرمختګ لپاره یې د مادي برخې وړاندوینه وکړه، البته د حکومت او انساني ټولنې د راتلونکي پرمختګ وړاندوینه د الهي معنوي لارښود ضامن دی. دهمدې واقیعت پربنسټ په ځغرده ویلای شو چې اسلام د تلپاتې لارښوونې زمینې برابرونکی دی، دغه راز اسلام ټولو ازادیو ته په پاملرنې د انسان د راتلونکي تکامل وړاندوینه هم کړېده، پداسې حال کې چې د اسلام سپیڅلي دین له ظهور سره سم د انسان ذهن د ستر بشریت دپیدایښت په نامحدودو امکاناتو باندې د پوهیدا توان نه درلود ځکه هغه تراوسه د ازمایښت او تجربې عقلاني وسایلو ته وده نه وه ورکړې. قرانکریم د وروستنۍ الهي وحي په توګه اجتماعي، سیاسي او اقتصادي پرمختګونو په برخه کې ټولو علمي او اخلاقي اصولو ته په پام سره د انساني لارښوونې ستره وسیله وه.

په بیلابیلو برخو کې د خپلواکیو د اړتیا عظیمي حد د نورو ازادیو د پلټنې لپاره زمینه برابروي.

دا قراني اعلامیه چې ښښتن تعالی دین بشپړ او ورسره یې د انسانانو لپاره یکې بیلابیل نعمتونه هم ځای پرځای کړي او دا ددې استازیتوب کوي چې انسان کولای شي خپله ازادي په پوره ډاډ او انرژي سره له اسلامي لارې څخه ترلاسه کړي، اسلام د ټولنې، دولت او فرد په اقتصادي فعالیتونو که پر فردي کچه وي او که په ټوله ایزه کچه اغیز اچوي.

ازادي له دوو لارو پېژندل کیږي؛

یو د تیورۍ او پیدایښت (هستي)پېژندنې له پلوه او بله د ټولنیز عمل د لیدلوري له پلوه؛

د خپلواکۍ د ترلاسه کولو انګېزه چې د خدایي ورکړې نوم هم ورته ورکولای شو په انساني طبیعت کې په ذاتي ډول نغښتې وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه ددې عرب په قول: هر هغه څه چې انسان له سترښتن تعال څخه وغوښتل نو خدایتعالی ورکړل اوله هغه پرته پرې بل هېڅ شې په جبري توګه تحمیل نه شول او دغه ازادۍ په انساني طبیعت کې د یو ستر امانت په توګه کېښودل شوه خو، هغه د خپلې وړتیا په مرسته کشف او وده ورکړه.

د معاصرې فلسفې پربنسټ خپلواکۍ د انسان ګوهر ده او پیدایښت یې پرې همدې خپلواکۍ ټینګ دی، دغه نظریه له اسلامي جهانبینۍ سره ورته او یو شان ده.

په قرانکریم کې ډېری ایتونه موجود دي چې د انسان ازادۍ ته هم د ارادې او هم د عمل له پلوه اشاره کوي، دغه راز قرانکریم د بشر د خپلواکۍ په بیلابیلو مرحلو او درجو باور لري، پدې مانا چې ټول انسانان چې د ځمکې پر سر ژوند کوي د مساوي ازادۍ لرل او ترې په مساوي توګه د ګټې اخیستلو توان نه لري. له همدې کبله هرانسان ته د هغه د توان سره سمه ازادي ورکړل شوې.

انسانان د خپلو ازادیو څخه د ګټې اخیستنې د توان ترمینځ دا توپیر جوتوي چې قدرت لرونکي اشخاص د ازادۍ اړوند ځواکمنه او کمزوري اشخاص کمزورې انګېزه لري.

د همدې اختلاف پر بنسټ هر هغه څه چې په پیغمبرانو، اولیاوو، اجباري ګڼل کېږي له عادي کسانو څخه یې تقاضا(هیله) نه کېږي.

قران کریم پدې برخه کې فرمایي: ستر څښتن تعالی د خپلو بنده ګانو د توان څخه لوړ بار د هغوی پر اوږو نه اچوي دغه اصل د افرادو په بیلابیلو دریځونو کې صدق کوي.

انسان د خپل فطري استعداد پر بنسټ پدې شرط چې پخپله رضایت ولري یوې دندې یا کار په ترسره کولو مجبور بږي.

ټول الهي اوامر پدې متکي دي، چې ګواکې انسان په ژوند کې د ټولو کارونو ترسره کولو توان لري، څرنګه چې ځیني افراد دغه امر پخپله خوښه ځای پر ځای کوي اوځینې نور یی نورو ته ورسپاري او دهغوی په واسطه یي ترسر کوي، د خپلواکۍ اطاعت کولو او نه کول دواړه په انسان پورې تړلي دي. له کومه ځایه چې هر انسان پخپله خوښه او علاقه او د نورو له لوري د یو عمل په ترسره کولو مجبور بږي، نو په

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدې سره بيا هر فرد د خپلو اعمالو مسؤل دی او د همــدې مســئوليت لــه کبلــه د مکافاتو ياهم مجازاتو وړ ګرځي.
دا يو منل شوی ديني اصل دی، چې څښتن تعالی هېڅ وخت له وړاندې د برنامه ريزي شوي اعمالو ترسره کول په انسانانو نه تحميلوي.
انسان دی چې خپل د طبيعت چوکاټ جوړوي پــه همــدې بنســټ انســان د خپــل برخليک په ټاکلو کې مسقيماً لاس لري.
که چېرې انسانان پخپله خوښه خپل کارونه ترسره نه کړي او د نورو له خوا پرې پــه جبري توګه دا کار ترسره شي نو دلته بيا د جزا او مکافاتو مسئله په کړن پورې تړلې نه ده او ترسره کوونکی يې ګرم نه شمېرل کيږي، ځکه د جبري عمل ترسره کــول د ترسره کوونکي شخص ګناه او عيب نه ګنل کېږي، او ددې ډول عمل په ترسره کولــو سره به ياد شخص ته د ستر څښتن تعالی له لوري د عذاب او مجزا ورکولو (نعوذبالله) غير عادلانه وي.
له دې وړاندې د کلام ټولې مشاجرې او شخړې ببځايه او ناوړه دي. د جبريونو عقيده د اسلامي ښوونو په وړاندې واقع کېږي. خو پدې سره سره بيا هم جبــري عقيــده د واکمنو له مشورو سره برابره ده او په اسلامي ټولنو کې ورته پراخوالی ورکړل شــوی دی.
اقبال ددې لامل چې ولې د اسلامي واکمنو او مشرانو لــه خــوا د هغــوی اتبــاعو تــه خپلواکي نده ورکړل شوې په لاندې ډول بيانوي؛
اموي موقع غوښتونکو ماديات پرستو په يوه پلمه اړتيا درلوده څو د کربلا ناوړه عمل توجيه او د خلکو د احتمالي خوځښت په وړاندې د معاويه له بغاوت څخه ګټه پورتــه کړي.
يو شخص حسن بصري ته وويل چې امويانو مسلمانان ووژل او خپلــه دا کړنــه يــې د قضاوت لپاره څښتن تعالی ته وسپارله.
حسن بصري وويل: د څښتن تعالی دښــمنان درواغجــن دي پــدې ســره د اســلامي علماوو د نيوکو باوجود خپلواکه عقيده رامينځته شوه څو حکمراوايان يې په مرســته

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپلې ګټې وساتي د اقبال په اند؛ د انسان په مجبوريت او بيوزلۍ باندې د امويانو جبري دندې د اسلام خلاف يوه روښانه او ښکاره ظلم او جفا ده.

البته ټول حکومتونه او حاکمان چې ملت يا وګړو ته ازادۍ نه ورکوي نو د اسلام خلاف عمل کوي او د ګناه مرتکب ګرځي. د يو حکومت يا دولت له خوا خپلو اتباعو ته ازادي ورکول د هغوی د مسلماني اندازه څرګندوي يانې په هر کچه د ازادۍ ورکول د دوی د مسلمانۍ درجه ښايي.

هر انسان د خپلې ازادۍ په روښنايي کې ددې توان لري چې...

١ ـــ پخپله خوښه هغه عملونه ترسره کړي چې د ځان لپاره يې ټاکلي وي؛

٢ ـ هغه عمل چې په ترسره کولو يې مجبور وي نو د ترسره کولو توان ورته ښنل کيږي؛

٣ ـ حتا هغوی چې اصول نه پرځای کوي نو د نه ترسره کولو توان ورته ورکول کيږي، دغه راز هغوی خپلواک دي او د خپلې ارادې څښتنان وي چې يو عمل ترسره کړي او که نه؛

د خپلواکۍ عملي لورې د هر انسان په فردي او ټولنيزو دندو پورې تړلی وي،

هر دنده د وړاندوينې د شرط په توګه ازادۍ او اجرائيه قوې ته اړتيا لري او د قانون له مخې دغه امر د حق په نوم يادېږي.

د ازادۍ حق لرل او د خپلې خوښې کارونو ترسره کولو توان د طبيعي حقوقو په نوم يادېږي.

د خپلې خوښې عمل ترسره کولو او ازادۍ ته طبيعي حقوق ويل کيږي؛

د اجتماعي کارونو ترسره کول او پکې شته ازادۍ ته مدني حقوق ويل کيږي؛

د دولت اړوند کارونو ترسره کولو ازادۍ ته سياسي حقوق ويل کيږي؛

په محکمه کې له خپلو حقوقو څخه دفاع کولو ازادۍ ته قانوني حقوق ويل کيږي؛

حق په خپلواکۍ ټينګ دی ځکه ازادي انسانانو ته د هغوی د دندو ترسره کولو حق ورکوي او له ازادۍ پرته حق هيڅ مانا نه لري، همدا ډول له حق پرته ازادۍ د يو بې ګټې عمل يا د يو داسې مقولې په څېر وي چې مينځ يې تش وي.

په هره ايډيالوژۍ کې ازادي له خپلې تيورۍ سره سه ځانګړې مانا او صبغه پيداکوي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بشر حقوق
د غربي او اسلامي نظر او عمل پرتلنه

د بشر حقوقو اعلاميه د فرانسې د انقلاب د لاسته راوني په توګه ۱۷۸۹د اګست په ۲۶نېټه بشپړه شوه هغه نظریاتو چې دې اعلامئې ته د انقلاب د لاربشود قدرت ورکړ هغه د انسان طبیعي حقوق او ملي حاکمیت وو، چې د طبیعي حقوقو په سریزه کې تعریف شوي و او د یو نه لیرد بدونکي او سپېڅلي څیز په توګه منل شوي وو، ځکه د هغو حقوقو په اړه داسې فکر کیده چې ګواکې د انسان له طبیعت سره (ګډ) یو ډول ده.

دغه حقوق په دویمه ماده کې د ملکیت او امنیت ازادۍ او استبداد په وړاندې د مقاومت حق په توګه پېژندل شوی وو، خپلواکي(ازادۍ) دوه بنې لرې چې یو فردي او بله یې مفکوروي ده.

د مطبوعاتو او بیان ازادۍ په پینځمه او شپږمه ماده کې ذکر او ساتل شوې دي.

(۶ ـــ ۹) فقرې د قانون په وړاندې د برابرۍ اصل او (۵ ـــ ۱۳) فقرو یې د مالي او مدني برابروالي اصولو تامینول.

حق د یو شي مالکیت، د یو شي د پکاروړنې د ګټې ادعا یا د یو امتیاز او یا هم د قدرت په مانا سره تعریف شوی دی.

له قانوني پلوه د حق مانا په یو شي باندې د انسان حقوقي ادعا (دعوې) ته ویل کیږي، او یا هم د واکدارانو له لوري قانوني او ورکړل شوي صلاحیت ته ویل کیږي.

د قانوني حق موجودیت د جبري قانون په شتون دلالت کوي چې یو له بله پرته بې مانا او ژوندی نه پاتې کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مدنې حقوق هغو حقوقو ته ویل کیږي چې د افرادو په تابیعت پورې تړلي وي او په یو مدني عمل سره د انفاذ په وړاندې واقع او یا هم تعدیل مومي، دا په نسبي او مطلقــو حقوقو ویشل کیږي، مطلق حقوقو په انسان کې فطرتآ نغښتي وي.
نسبي مدنې حقوق هغو حقوقو ته ویل کیږي چې د خلکواو دولت ترمینځ موجود وي، لکه د حکومت له لوري ساتنه، د تابیعت حق چې د حکومت سره ده دخلکو په اړوند دی.
د مېرمنې او خاوند، کورنۍ او بچیانو، بادار او غلام ټول له حکومت سره متقابله اړیکه لري او د انسان لپاره فطري او ذاتي خاصیت لري.
د بودیر له ویناوو سره سم حقوق پر دولت یا هم حکومت دواړو باندې بر دي.
جانسن پدې عقیده دی چې مدني حقوق د ټولنې هر فرد ته په ځانګړې ډول ورکړل شوي. پداسې حال کې چې سیاسي حقوق د رایې په ترلاسه کولو یا په دولت یا اداره کې د ټاکنو په ترسره کولو سره ترلاسه کیږي.
د بودیر په عقیده ځیني طبیعي حقوق لکه د خصوصي ژوند حقوق، که څه هم ظاهرا طبیعي دي خو ممکن ریښتني یا وقعي ونه اوسي.
د بشرحقوقو د اعلامئې په برخه کې بل ګام په کال ۱۹۴۸ د ډسمبر په میاشت کــې د ملل متحد له خوا واخیستل شو او د بشرحقوقو نړیواله عمومي اعلامیه چې د ازادۍ د فرمان Magna Carta په نوم هم یادیږي تصویب کړه او د شخصي ژوند، امنیــت، لــه زندان څخه د خلاصون ازادي، او په ښکاره توګه د یوې بېطرفه محکمې لــه لــورې د مذهب، وجدان، ټولنو، کار، زده کړې او پالنې ازادي او په علمي او هنري برخو د خلکو برخه اخیستنه ورسره وروسته ورزیات کړل شول.
غربي متمدنه نړۍ مجبوره وه چې اوږده لار ووهي څو د بشر حقوقو اعلامئې ته ځــان ورسوي، د ملل متحد اعلامیه د فرانسې د حقوقو له اعلامې وروســته د یــوې نیمــې پیړۍ په تیریدو باوجود د ټولې نړۍ په ځانګړې توګه د دریمې نړۍ هیوادونو د نژادي، رنګي، ایډیالوژیکي، دیني او مذهبي ارادو په رامینځته کولو کې ناتوانه شول.
د پرمختللو هیوادونو په انحصار کې د ازادۍ، بشرحقوقو او حاکمیت تفسیر په ښکاره توګه ثابت شویدی، پداسې حال کې چې غیر انساني کړنې، تېري، اســتبداد، وران

(c) ketabton.com: The Digital Library

کاري او د استعمارگرو لوري، د دريمې نړۍ هيوادونو په داخلي او بهرنيـو چـارو کـې لاسوهنه ټول هغه څه دي چې دوی د ازادۍ او بشر حقوقو د ساتلو نوم ورکوي.
د ازادۍ د لارې مبارزين به د دهتشتگرو او انسان وژونکو په نوم وهل او ټکول کيدل هر هغه څه چې د ازادې ټولنې او بشرحقوقو د اتلانو په خوښه نه وو نو د دوی دا کړنه به د نړيوالو ډله ايزو اړيکو په وسايلو کې د بشرحقوقو څخه تخطي او سر غړونه گڼل کېده برعکس هغه هيوادونه چې په ښکاره ډول د تبعيض سياست پر مخ وړي له هغو هيوادونو سره چې ځان په اصطلاح د بشر حقوقو مدافعين بولي د نـږدې اړيکـو پـه اساس په ښکاره توگه سترگې پټوي.
صهيونستانو يا نظامي ديکتاتورانو او د خلکو ضد نظامونه چې د خپلو غربي بـادارانو گټې خوندي او تامينوي، ملکي خوځښتونه ټکوي او خپل دا عمل د مذهبي متعصبانو او د کلتور دښمنانو په وړاندې مبارزه بولي او توجيه کوي.
په عمومي توگه ازادۍ او د بشر حقوق د تمدن د پوليسو(ساتونکو) او تفوق گرايانو د غوښتنو په رڼا کې تفسيريږي.
که چيرې په اسلامي اصولو کې د تبعيض او تنگ نظرو پرته يو رښتينی توپير وشي او په رېښتنې سترگه ورته وکتل شي، نو دا ادعا به په سمه توگه ثابته شي چې د اسلام سپيڅلي دين څو پيړۍ وړاندې د بشرحقوقو اړوند يو نړيوال پيغام وړانـدې کړيـدی چې پکې ټولې کورنۍ نيمگړتياووې او نا برابروالی په تيوري او عملي ډول حل شـوې دي.
اسلام په يو شمير عقايدو ولاړ دی او دا عقايد د سي پي پير چـې د اصـالت فلسـفې بنسټگردی له عقايدو او نظرونو سره جوت توپير لري. که څه هم دا يې د پيروانو لـه لوري عملي کيږي پداسې حال کې چې هغه نظرونه چې عملي بڼه ونلري پخپل حـال پاتې کيږي.
له همدې ځايه ده چې، هر هغه څه چې اسلام تبليغ کړل نو ټول د رښتنيو او اصيلوو مسلمانانو له لوري عملي او پلي شول. له کومه ځايـه چـې پکـې د تيـورۍ او عمـل مطابقت په بشپړه توگه حل شوی که چيرې په کـوم خـای کـې ددې دواړو تـرمينځ

(c) ketabton.com: The Digital Library

توپیر او نابرابرۍ ته وکتل شي کولای شو ووایو چې پداسې حالاتو کې د اسلام اساسي شرط یانې په عقیده باندې عمل نه دی شوی.

اسلام له لغوي پلوه خپل رب ته د تسلیمیدو په مانا دی او دا تسلیمیدل پخپلو انساني غوښتنو برلاسی، د یو کسب او کمال د ترلاسه کولو لپاره مبارزه کول او د هغوی لپاره نه ختمیدونکې مبارزې رامینځته کول دي.

همغږي هغه وخت د انسان په ژوند کې تضمین او تامیندای شي چې یو د بل ترخنګ ولاړ او هر یو خپل مسئولیت وپیژني.

دې حقیقت ته په پام سره چې ټولو ته د بشرحقوق ورکړل شوي نو خلکو متوازن او عادلانه جزا او مکافات ورکړل شي، اسلام هغه وخت چې ننی پرمختللی غرب په تیارو او ظلمت کې شپې او ورځې تېرولې او د ازادۍ او بشرحقوق له معقولو څخه په بشپړه توګه خبر نه وو د لومړي ځل لپاره د دې ټولنې بنسټ کیښود.

که څه هم د یونان ستر تمدن له اسلام څخه وړاندې په بنیادي دولتونو کې د ډیموکراسۍ یو ابتدایي شکل معرفي کړی وو، وروسته رومیانو هم د لنډې مودې لپاره یو شی چې د ډیموکراسۍ په شکل ښکاریده بنسټ کیښود، خو د یونان په ډیموکراسیو کې یوازې نارینه ازاد او ښځو په کې د رایې ورکولو حق نه درلود، او غلامان له هیڅ ډول حقوقو څخه برخمن نه وو د روم پراخه امپراطورۍ په واقیعت کې د یوه غلام دولت خاوند وو، چې په هغه کې یوازې اراده او حاکمه طبقه له ځینو حقوقو څخه برخمن ول.

د بیزانتین امپراطورۍ (د ختیځ روم) چې د روم امپراطورۍ ځای یې ونیو هیڅکله یې هم د حضرت عیسی ع تعلیمات او ښوونې عملي نه کړې.

د فکري ازادۍ په ورکولو او د عیسویت اصولو په اړه یې د پوښتلو مخنیوی وکړ، پاپانو (مذهبي مشران) هم په همدې اندازه د ازادو پوښتنو د زغملو په وړاندې مبارزه ونه کړه.

په شاهي استبدادي او روحاني حکومتونو کې عیسویت د دیني او مذهبي اقلیتونو په مقابل کې له تبعیض څخه کار اخیستل کیده یا به هم اعدام کیدل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنيز جوړښت ـــــ د پارس امپراطورۍ سياست هم په عين انــدازه اســتبدادي وه، ځنګه چې پکې يوازې روحانيون او اشراف له ځينو حقوقو څخه برخمن وو پــه هغــې ټولنه کې به عادي وګړو اصلاً د يو ازاد فکر کولو حق نه درلود او لاسرسی يې ورتــه ناممکن وو او له ټول حقوقو څخه بې برخې وو.

د هندوستان ټولنه او دولت هم پر همدې طبقې ټينګ دی او ټولنه يې د ټيټو طبقو او مطلق اکثريت څخه جوړه شوېده خو هېڅکله هم له دوی سره د انساني موجــود پــه څير چلند نه دی شوی.

دوی په همدې بدو حالاتو کې ژوند کاوو چې د اسلام سپيحلي دين ظهــور وکــړ او د ټولو هوساينه او ارامتيا يې د نژادي، فکري، رنګي، قومي، عقيدوي تبليغــاتو پرتــه او ورته د مساوي حقوقو ورکړه تضمين کړه.

د راشدين خلفاوو تر ځلانده دورې وروسته اسلامي حکمروايانو د اسلام د پيغمبر او اصحابوو له لارې څخه ووتل خو ددې باوجود يې تيرو يا معاصرو هيوادونو خپلو خلکو ته ډېره ازادي او حقوق ورکول نه يوازې مسلمانان بلکې د اسلامي دولت په خاوره کې غير مسلمان هم له پوره ازادۍ څخه برخمن وو.

سيد امير علي پخپل اثر (د اسلام روح) کې وايي چې اسلامي دولتونو هيڅکله هم د نورو عقايدو کې لاسوهنه نه ده کړې. پداسې حال کې چې اورتوډکسانو به يهودان او نسطوريان په وحشيانه ډول اعدامول او وژل نو پداسې حال کې اسلام دوی تــه پنــاه ورکړه او د هغوی له ظلمونو څخه يې وساتل دغه راز اروپايي عيسويانو به جــادوګرې ښځې او فاسدالعقيده وګړي په اور سوځول يهودانو او سيکولرانو(بې دين) به له عــام وژنو سره له مينځه تلل.

اسلامي مشرانو به خپل غير مسلمان غړي په پراخې سينې سره زغمل هغوی ته بــه يې پخپل دولت او امپراطورۍ کې مساوي حقوق ورکول، د اسلامي دولت هره اداره به د مسلمانو اتباعو په څېر
د ټولو پرمخ پرانستې وه.

پخپله د اسلام ستر ښوونکي (اموزګار) له يوې يهودي يــا عيســوي ښــځې ســره د مسلمان سړي سره واده حلال او قانوني اعلان کړی وو، هغــه حقــوق چــې د اســلام

(c) ketabton.com: The Digital Library

سپيڅلي دين غير مسلمان اتباعو، ښځو او غلامانو ته ښښلي وو په بشپړه توګـه بـې ساري او انقلابي وو.

د ازادۍ او حقوقو قراني مفهوم:

د حقوقو او ازادۍ ترمينځ نه بېلېدونکې او متقابله اړيکه موجوده ده، پدې مانا چې له يوې خوا له ازادۍ پرته حق مانا نلري او نه ترلاسه کيږي، له بلې خوا حقوق د انســان ازادۍ تر يوې کچې تضمينوي، دغه راز حقوق او دندې هم يو له بـل سـره متقـابلې اړيکې لري، هر حق چې انسان ته ورکول کيږي نو ورسره انسان د يوې دندې ترسره کولو ته مجبوروي او هره دنده چې د انسان له لوري ترسره کيږي نو د هغــه لپــاره د ځينو حقوقو څخه د برخمنتيا لپاره زمينه برابروي.

دنده پخپله د نورو حقوقو ته د درناوي په مانا ده، او دا درناوی پخپــل وار ســره هــر انسان ته د حقوقو ترلاسه کولو او عملي کولو لپاره په ازاده توګه زمينه برابروي.

د انسان ازادۍ پدې دلالت کوي چې ګواکې ټول انسانان يو ډول ازادۍ او حقوق لري، له دې وينا څخه دا پايله او منطق په لاس راځــي، چــې د هــر انســان ازادۍ د نــورو انسانانو په ازادۍ سره تړل کيږي، خو دا قيد له فرد څخه خپله ازادي نه اخلي بلکې، پر ځای يې د ټولو انسانانو د ازادۍ ساتنه او ملاتړ هم کوي.

که چيرې يو فرد ته اجازه ورکړل شي، چې تردې کچې له خپلــې ازادۍ ګټــه پورتــه کړي چې د نورو د ازاديو د کموالي او غصب سبب شي، نو پدې صورت کې بــه ســره بيره پردې چې د هيچا ازادۍ پاتې نشي بلکې د ازادۍ مفهوم او مانا به هم ورسره لــه مينځه لاړه شي.

په همدې ترتيب ازادۍ پخپل ذات کې حق او حق يوه دنده ده، ځينې وخت دنده پــر حق وړانديوالی لري.

بيلګه: يو انسان خدای پېژني او د هغه اطاعت کوي، د غه دوه عملونه د اســلام ســره سم د هر انسان لومړنۍ دندې دي، البته ددې دندو لپاره وروسته حقــوقي تخصــيص ورکول کيږي.

د څښتن تعالی په وړاندې په سمه توګه د دندې اجرا کول هغوی ته لاهــم زيــاتې او ارزښتناکې ازادۍ ورپه برخه کوي. دا ډول ازادۍ انسان د څښتن تعالی په نافرمــانۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې هم پیداکوي خو دا نافرمانی به انسان د نړۍ د غلامانو په یــوه بــده او ویرونکــې څېره بدل کړي.

برعکس د خدای تعالی د اوامرو اطاعت انسان له ډېرو ناړوه اړیکو څخه ژغوري دغــه اطاعت انسان ته نور حقوق او ازادۍ هم ورکوي، معمولاً حقوق پر دنــدو وړانــدېوالی لري او وړاندې شمیرل کیږي.

اصلاً ازادۍ، حق او دنده د یو مثلث درې ضلعې دي، او پدې مثلث کې قاعده د ازادۍ په توګه ګڼل کیږي، ولې که چیرې د مثلث هره ضلع له مینځه لاړه شي نو مثلث هــم ورسره له مینځه ځي.

اسلام پورتنیو درې واړو اصلونو ته یو ډول حقوق ورکړي دي، او درې واړه یوځای د یو مسلمان اخلاقي، ټولنیز او سیاسي چلند انځوروي. دیني چلند د انســان د بیلابیلــو لورو او کړنو د ټولګې یوه برخه ده.

د څښتن تعالی پېژندنه او اطاعت د انسان له اخلاقي، سیاسي او ټولنیز چلند له ډلې څخه شمیرل کیږي.

په حقیقت کې د چلند دغه بیلګې چې په بیلابیلو نومونو یادېږي یو له بل سره تړلــي دي او یو له بل پرته د تشخیص وړ نه دي، اسلام د انساني چلند ټــول حــالات د یــو موجود په توګه یو له بل سره تړلي بولي.

اسلامي جهان بینۍ انساني چلند ته؛ د یووالي اوهمبستګۍ له پلــوه ګــوري، د ټولــو انساني فعالیتونو موخه په ټولو سحطو(پړاونو) کې د عدالت رامینځته کول او تامینول دي.

له کومه ځایه چې په قران کریم کې په ټوله ایزه توګــه د ازادۍ تضــمین شــوی لــه همدې پلوه د مومن او غیر مومن ترمینځ توپیر نشته په قرانکریم کې چې د کوم عمل ترسره کولو امر شوی خیر او کوم چې منع شوی د شر راوړنکی دی البته خیر او شر د ټولو لپاره یو ډول دي، خیر او شر د حلالو او حرامو بنسټ یا اساس ګڼل کیږي.

څوک چې د څښتن تعالی اوامر چې د اسلام ستر پیغمبر حضرت محمد له خوا ورتــه رسول شوي دي پرځای کړي، لکه: پیغمبر هغوی ته د خیر کار کولو امر او د شر له کار

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې منع کوي. له اوږو څخه يې دروند بار لېرې او د هغه چاچې لاس بند وي(بيوزلي يې لاس نيولی وي) پرانيزي او له دې ډول حالت څخه يې ژغوري.
د خير او شر دغه اساسي اصل د شيانو او اعمالو طبيعت په سمه توګه د پلي کيدو وړ دی له همدې پلوه ده چې دا دين د فطرتي دين په نوم هم يادېږي، څرنګه يې چې مخکې يادونه وشوه هيڅ طبيعت په ځانګړې توګه پر انسان نه دی تحميل شوی خو، هغه پداسې ډول پيداشوی چې د هرڅه خوړونکی (حلال شيان، غوښه او ترکاري) دی پدې سره مونږ ددې ايت(لااکراه فی الدين) په مانا ښه پوهيدای شو.
څښتن تعالی هغه څه چې انسان ورڅخه په ازادنه او اسلامي توګه ګټه پورته کوي او ورڅخه خوند اخلي نه دي منع کړي، او هغه کارونه چې د انسان د خواشينۍ اوزيان لامل ګرځي(بغاوت، بې عدالتی، نابرابری، ناوړه کارونه او داسې نور) منع کړي دي.
د عدالت په راليږلو کې څښتن تعالی د انسانانو په ټولو کارونو کې د سختۍ نه بلکې د اسانۍ غوښتونکی دی.
د قرانکريم ټول اياتونه چې عدالت ته پکې اشاره شوې انسانانو ته يې پرته له کوم تبعيضه د پلې کيدو امر شوی او د پلې کيدو وړ دي، لکه خدای تعالی خپل پيغمبر ته داسې فرمايلي دي:
ژباړه: ما ته نه يې لېږلی خو ټولو عالمانو ته د يو لارښود او رحمت په توګه؛

په اسلام کې د بشر حقوقو ځانګې:

د اسلامي قوانينو او مقرراتو په اساس که څوک په يوې مور چې حامله وي او د ماشوم پيداکيدو وخت يې نږدې وي فشار راولي او د فشار په پايله کې يې ماشوم مړ شي نو بايد په مقابل کې يې بايد خونبها(د وينې په مقابل کې پيسې ورکول) ورکړي، که ماشوم نارينه وي نو پيسې بايد د ماشوم کورنۍ ته ورکړل شي، که چېرې له مور پلار څخه د يوه د جنين د خرابيدو سبب وګرځي نو له مقابله لوري څخه يې خونبها يا پيسې اخيستل کيږي.
که چېرې نطفه د مور په رحم کې وي او پلار يې مړ شي، او پلار بل ماشوم هم ولري يانې د نطفې ورور يا خور موجود وي نو هغوی د پلار د ميراث مستحق ګرځي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انسان د حقوقو د دفاع لپاره اسلامي فتوې شتون لري او داسې ادعا کوي:
ای! خویندو او وروڼو منتظر اوسئ څو ماشوم پیداشي او برخه یې د نارینه او ښـځینه په اساس وټاکل شي، یا له دې پلوه چې یو ده او که دوه یا ددې لپاره چې حقوقي بڼه په ښه ډول په پام کې ونیول شي او له حق څخه په سمه توګه دفاع وشي، نو هغـوی باید دا نامالومه نطفه د دوه هلکانو په توګه فرض کړي.
په همدې سره باید د دوه زامنو برخه په امانتدارۍ سره وساتي او پاتې برخـه پخپـل مینځ کې وویشي، دغه عمل د دوه راتلونکو ماشومانو راتلونکی تضمینوي.
ځکه کله چې پیداشي نو له هغه برخې څخه یې د پوښاک، خوراک او څښاک کې ګټه پورته کوي.
که چیرې د دوه ماشومانو پرځای یو پیداشي نو د بل برخه د ټولو ترمینځ په مسـاوي توګه ویشل کیږي، پدې صورت کې د بشر حقوق په فوق العاده وخت کې تـامینیږي، چې انسان تراوسه کوچنی، کمزوری، او له حقوقو څخه د دفاع چمتـوالی نلـري بیـا چېکله ماشوم پیداکیږي نو د وخت په تیریدو او د ژوند له حالاتو سره سـم حقـوق زیاتوالی مومي که څوک پدې وخت کې ماشوم ووژني که، یو ورځیني هـم وي، نـو د کامل انسان په څیر له ټولو حقوقو څخه برخمن دی او د بشـپړ (خونبهـا) مسـتحق ګرځي.
تردې چې که د ماشوم قاتل د هیواد یو شتمن او یا هم پاچا وي او کورنۍ یې د هیواد کمزورې او بیوزله هم وي، پدې صورت کې که قتل په قصدي ډول ترسره شوی وي نو کورنۍ یې درې حقونه لري...
د قصاص غوښتو اقدامات وکړي او هماغه کمزوری او بیوزله پلار ددې حق لري چـې شتمن اومعتبر قاتل په قتل ورسوي، پلار دا حق هم لري چې د قاتل له وژلو څخه تیر او په مقابل کې یې پیسې واخلي.
په لومړۍ مرحله یو ماشوم د بلوغ تر وخته پورې کورنۍ که بیوزله او که شتمنه د هغه خوراک، پوښاک او نورو اړتیاو د پوره کولو مسولیت په غاړه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دویمه مرحله کې باید نور مسلمانان او بیت المال د هغه تکافل یا روزنه پــه غــاړه واخلي، که څه هم نور ښوونځي د یو متوفي بچیانو ته دا حق ورکــوي ترڅــو د خپلــو اړتیاوو پوره کولو لپاره د پلار جایداد وپلوري.
خو اسلام ورته دا اجازه نه ورکوي، په اسلام کې د لازم ګڼل کیږي چــې د هغــه بــې روحه جسد ومینځي او په یوه پاکه تکه کې تاو او په بشپړ درناوي سره یې خاورو ته وسپاري.
د اسلامي قوانینو پر بنسټ انسانان ترمرګ وروسته هم حق لري چې د خپل ملکیت په اړه یې وصیت عملي شي، هیڅوک حق نلري چې د متوفي وصیت نامه کې بــدلون راولي، زیاتوالی او کموالی پکې راولي، ځکه ستر څښتن تعالی د وصیت تغیروونکــی انسان دا ډول تهدیدوي؛
هغه څوک چې د وفات شوي شخص وصیت ته بدلون ورکوي نو باید له محکمــې او د دعوې له ثبوت وروسته پخپلې سزا ورسول شي.
انسان پخپل ژوند کې په کورنی، چاپیریال او ټولنې ځانګړي حقونه لري، اسلامي فقې په پوره ځیرتیا سره دا حقوق څیړلي.
د مستحق شخص او یاهم څوک چې ددې حق مسئول وي داسې حکم کوي: پــه هــر وخت کې اسلام د عقل او استدلال په پام کې نیولوسره حق خپل مستحق ته سپارلی دی.
کله چې انسان نړۍ ته سترګې غړوي او لومړنۍ معنوي اړتیا یــې د مناســبو خــواړو، لباس او د ښکلي نوم ټاکل دي، دا نوم باید پداسې ډول وي چې هرکله چــې د ده پــه وړاندې مخاطب واقع شي نو دی باید ورسره د عزت او غــرور احســاس وکــړي نــه د حقارت او شرم.
له همدې ځایه ده چې د اسلام سپیڅلي دین کورنۍ ته د خپــل ماشــوم لپــاره د یــو ښکلي نوم ټاکلو امر کوي او ددې کار لپاره یې مور پلار مامور کړي دي.
د ماشوم بل حق که څوی وي او یا لور د هغوی د پالنې او زده کړې وســایلو برابــرول دي. څو په سمه توګه زده کړه ترلاسه کړي، تر هغې کچې چې ماشوم وکولای شــي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې قرانکريم ولولي او په مانا يې هم ورسره پوه شي. لوستي(باسواده) مـور او پـلار مجبور دي چې خپلو ماشومانو دا حقوق ټول په سمه توګه ادا کړي.

که چېرې مسلمانو کورنيو د قرانکريم دا امر په سمه توګه پرځای کړای وی نـونن بـه هيڅ يو مسلمان نالوستی (بيسواده) نه وه پاتې شوی او ټول به د زده کړې خاونـدان شوي وو.

ځکه هر ماشوم پلار لري، او هر پلار مکلف دی چې په سمه توګه د خپلـو ماشـومان روزنه او پالنه وکړي، د يتيمانو د زده کړې مسوليت د نورو په غاړه اچـول شـويدی، پدې سره د مسلمانانو د غفلت ګناه نبايد په غيرعادلانه او ناځوانه توګـه د اسـلام او فقې په غاړه واچول شي.

ښرګند حق چې بچيان يې په پلار لري هغه د بچيانو د واده مسئله ده چې بلوغيت ته د رسيدو سره سم يې بايد ورته چمتوالی ونيسي، چې دا خدايي امر په هيڅ ډول لـه نورو انسانانو پټ ندی

البته ددې حق پرځای کول د انسانانو د ژوند له اقتصاد او نورو حالتونو سره مستقيماً تړلی دی.

په همدې ډول ماشوم په کورنۍ داحق هم لري، چې له ده څخه په سمه توګه سـاتنه وکړي او د روزنې برخې ته يې خورا زياته پاملرنه وکړي، خو د اسلام سـپيڅلي ديـن پدې برخه کې د ميندو د فطري او طبيعي مينې په پام کې نيولو سره دومره ټينګار نه دی کړی.

البته دا پر بچيانو ده چې پر مور د خپل حق په مقابل کـې پخپـل وار سـره د هغـې درناوی وکړي له کومه ځايه چې ددې درناوي نشتون د بچيانو له لوري شـتون لـري اسلام د موضوع پدې بنې ډير ټينګار کړيدی.

پر هيواد او ټولنه د انسان حق دا دی چې په لومړي ګام کې د هغـه د مـال، ژونـد او عزت ساتنه وکړي، اسلام پدې ډول مواردو کې د پکاروړنې ځينې قواعد او لاروښونې په لاندې ډول وړاندې کړي...

اسلام د ځينو مواردو پرته لکه له جسمې او انساني کرامت څخه باندې ربړونـه هـيڅ وخت خپل قانوني حد کې نه دی ګنلی، پدې مانا که يو څوک بل کس ووژنـي تـوپير

(c) ketabton.com: The Digital Library

نکوي، چې مقتول څومره کوچنی او کمزوری دی د مقتول اولیاء دا حق لري چې پــه لومړي ګام کې له حکومت څخه د قصاص غوښتنه وکړي او د ثبوت په صورت قاتل د مقتول په غچ کې په قتل ورسوي.

اسلام د خپلو دښمنانو د دا ادعا برعکس قصاص د یوې ټولنې د بقــا لپــاره مهمــې او ضروري وسیلې په توګه ګڼلی دی، او په هغه کې هیڅ ډول شخصي انګیزې شتون نه دي نغښتې.

پدې مانا که قاتل د قتل په جرم وژل کیږي نو په راتلونکي کې به هیڅوک ددې جرئت او کوښښ ونکړي چې په قصدي ډول بل شخص ووژني.

که چیرې یو څوک د بل چا مال پټوي(غلا کوي) نو د غلا په اندازه متناســبآ د د غلــه څلور ګوتې یا لاس پرې کیږي.

که چیرې په لویه لار یوه کوچنی غلا هم وشي نو د غله دا عمل(کړنــه) بغــاوت ګڼــل کیږي، او شدیده جزا باید ورته ورکړل شي.

که څوک په غیر اسلامي توګه د جماع په عمل لاس پورې کړي نو د اســلامي قوانینــو ورته له درو څخه پیل بیا تر سنګسارولو پورې حد ټاکلی دی، پدې موده کې قــوانین پداسې شدید ډول پلي کیږي چې د ناموس حیثیت یي په سمه توګه وساتل شــي او څوک بیا ددې جرئت ونکړي چې د یو مسلمان په ناموس تیری وکړي.

او یا زنا کارې ښځې مجبوره نشي چې حرامي بچیان وزیږوي، باید له زیږیدو وروسته یې ووژني او د قتل په عمل لاس پورې او د ګناه مرتکبې شي او یا حرامیان بچیان په یوه سپیڅلې ټولنه کې د خپلې ددې بې عزتی او بې حیثتی په بــدل کــې پــه لویــو ورانکارو اوجنایت کارانو بدل کړي.

دغه راز ددې امکانات شته چې له هلکانو سره چې وغواړي که ونــه غــواړي لواطــت وشي، نو وروسته په دوی کې د ستړیا اوغم احساس وده کوي، او بالاخره همدا هلکان په ټولنه کې په سترو جنایت کارانو، ظالمانو او انسان وژونکو افرادو باندې بدلیږي.

ددې ټولنیزو خطرناکو عواقبو د مخنیوي لپاره د اسلام سپیڅلي دین د زناکارو ښــځو او هغه نارینه چې لواطت کوي سخته او شدیده سزا ټاکلې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو غربي ټولنې چې په هغو لواطت او زنا د ورځيني ژوند يو عادي عمل ګڼل کيـږي، ددې ډول سزاګانو مخالف او د بشر حقوقو خلاف يې بولي او په بد نوم يې يادوي. خو له دې ډول عملونو څخه د ايډز ناروغۍ پيدايښت د اسلام سترې فلسفې د اسـلامې عقايدو دښمنانو لپاره هم ثابته کړې ده. اسلام د انسان ژوند، ملکيت او حيثيـت تـه خورا درناوی لري او ساتنه يې چې په هره بيه وي کوي، تيری که د يو زمـري، ليـوه، پړانګ او ياهم انسان له خوا هم وي يو ناوړه عمل دی او په کلکه بايد مخنيوی وشي.
هر تيری کوونکی چې له هره خوا وي بايد له خپل جرم سره متناسبه سزا وويني، څو تيری او تيری کوونکی دواړه له مينځه يوړل شي. د نورو دينونـو پيـروان او فکـري ښوونځي چې تراوسه د اسلامي اقداماتو چې سرچينه يې الهي اوامر دي، بې خبره او عاجز پاتې دي د هغو ترسره کولو په وړاندې مخالفت څرګندوي او په وړانـدې يـې د خپلو نيوکو غږ پورته کوي.
اسلام وايي: که د انساني حقوقو لس تيري کوونکو ته جزا ورکړل شي، نو په زرګوونو خلک به د غلا، جنايت او په ځان، مال او ناموس له تيري څخه په امن کې شي. په دې صورت کې به خلک له ويرې پرته خپل کارونه په سمه توګه ترسره کړي او هغه څوک چې د نورو په حقوقو د تيري او غلا اراده لري کيدای شي دا کسان د خپل عمل د سزا د ويرې له کبله له خپلې ارادې تير او دا کار ترسره نه کړي او ټولو هغو کارونو تـه بـه مخه کړي چې د ټولنې لپاره ګټور او د افرادو په خوښه وي.
ايا دا واقعيت نه دی چې د جنايت کارانو او تيري کوونکو افـرادو شـميره د ټـولنې د نيکو او سمو افرادو په پرتله ټيټه ده؟
ايا دا واقعيت نه دی چې د اسلامي قوانينو په عملي کولـو سـره د تيـري کوونکـو او جنايت کارانو د تيري او جنايت مخنيوی سبب ګرځي؟
ايا د اسلامي جنايي قوانينو په پلي کولو سره به د يوې ټـولنې وګـړي داسـې فکـر ونکړي چې اسلام د مظلومانو او نيکو خلکو ملاتړی دی نه د ظالمانو او تيری کوونکو؟
ايا دابه ضروري وي هغه اشخاص چې د ټولنې په وړاندې مخالفت څرګندوي او ورسره جنګيږي او د نورو د ازادۍ خنډ ګرځي، د هغوی د پرمختګ مخنيوی کـوي ورتـه د انسان نوم ورکړو او دوی ته دې د بشر حقوق ورکړل شي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

ایا دا لازمه ده چې جنایت کاران، قاتلان، غله، تیری کوونکي په لنډه توګه د انسانیت دښمنان له ټولنې څخه هیله ولري چې حقوق ورته ورکړل شي.
ایا د جنایت کارانو او تیري کوونکو په وړاندې سل سلنه د اسلامي قوانینو پلي کولو مخالفانو د خلکو ژوند، ملکیت او ناموس په ته په درناوي قایل دي؟
ایا هغوی د جنایت د مخنیوي په موخه د اسلامي احکامو په پرتله له ځان سره غوره لارې چارې لرئ؟
ځنګه چې د هغوی د حل قانوني لارې د دیارلسو پیړیو لپاره د ازمایښت لپاره وړاندې شوي خو تراوسه لانه دي بریالي شوي چې غلا او جنایت له مینځه یوسي، خو هغوی برعکس په هر وخت کې د جنایت په کمي او کیفي کې مرسته کړې ده.
په پوره باور سره هغه څوک چې غواړي د امن او سولې په فضا کې ژوند وکړي، او د نورو د تیري لاندې رانشي او د همدې غوښتنو لپاره اسلامي قوانین یوازینۍ وسیله بولي او له اسلام څخه به د داسې قوانینو په وړاندې کولو کې راضي او خوښ اوسي.
بله موضوع چې دلته د بحث وړ ګڼل کیږي د عقیدې ازادۍ ده پدې مورد کې هم اسلامي اصول په عقل او منطقي استدلال ټینګ دي پدې مانا چې انسانان له ازادۍ څخه ناوړه ګټه پورته نه کړي نو اسلام هغوی ازاد ګڼلي دي، د عقیدې په څرګندولو کې د ازادۍ څلور احتماله موجود دي.
۱ ــ انسان ازاد دی چې یو عقید مطالعه ، درک او انتخاب کړي؛
۲ ــ انسان د هر ډول عقیدې په لرلو کې ازاد دی؛
۳ ــ انسان ازاد دی چې خپله عقیده وساتي او دوام ورته ورکړي؛
۴ ــ انسان ازاد ده چې خپله څرګنده او نورو ته وښايي؛
د لومړۍ مادې(انسان ازاد دی چې یوه عقیده مطالعه، درک او انتخاب کړي) په اړه باید ووایو چې ددې قاعدې منځپانګه له استدلال څخه مستقله ده او په اسلامي سرچینو کې د هغه مخالف په نوم څه موجود نه دي، قرانکریم پدې برخه کې ځینې لارښووني کړي او ستر څښتن تعالی وايي:
زما هغه عبادت کوونکي ته بشارت ورکړئ، چې ټولو بیانیو ته غوږ ږدي او له هغوی څخه يې غوره ټاکي او د عملي کولو لپاره يې هڅې او کوښښونه پیلوي، پدې سره د

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړۍ مرحلې د عقیدې ترلاسه کولو سره انسان له ځان غولونې څخه لاس اخلي او غواړي ځان پورې تړلې اړوندې چارې وپېژني.
دا هیله لري او غواړي چې پخپل ژوند کې نیکمرغي او سعادت ترلاسه کړي د خپلو گټو د ساتلو په اړه فکر او د هغوی د لا زیاتوالي لپاره کوښښ کوي.
اسلام سپیڅلی دین څوک نه مجبوروي چې په گوډ او ړوند ډول کوم عمل ترسره کړي، له خپلو ټولو ژمنو تیر او یوازې د اسلامي سرچینو او اسنادو پیروي وکړي. بلکې اسلام ورته په ښکاره توگه ددې اجازه ورکوي چې هرې بیانیې ته غوږ ونیسي او هر موضوع یې چې د خوښې وړ وي ورته رسیده گي وکړي (ځان ورته ورسوي) هغه باید د اسلامي موضوعاتو له اوریدو وروسته خپل عقل او استدلال پکار واچوي وروسته هر هغه څه یې چې عقل او ذکاوت غوره کړل وټاکي او پکاروړنه یې پیل کړي.
وروسته انسان له دې پړاو څخه تیریږي او پخپله د عقیدې ازادۍ مني.
اسلام د حق او باطل، سم او ناسمو کړنو د مکافاتو او مجازاتو په اړه خپل نظریات وړاندې کړي دي، که چیرې پخپله عقیده د کومې اشتباه مرتکب شوی وي نو خپله عقیده دې بیاځلي نوې او اسلام دې قبول کړي.
قرانکریم د کلکو اسلامي عقایدو د بیخبینا په توگه وایي:
۱ـ دا قرانکریم ستاسو لپاره د یوې یادونې په توگه رالېږل شوی ترڅو د هر چاچې خوښه وي له لارې یې څښتن تعالی ته نږدې شي.(19:73)
۲ ـ قرانکریم د ستر څښتن تعالی له لویو نښو او ایاتونو څخه شمیرل کیږي او ددې لپاره نازل شوی چې خلک وویروي، هر یو له تاسو چې غواړي نیکمرغه ژوند ولري باید د قرانکریم احکام عملي او هرڅوک چې غواړي برعکس بدمرغه ژوند ولري نو ددې احکامو نافرماني دې وکړي.
۳ ـ قرانکریم د هغو وگړو لپاره لارښود او زده کړه ده، چې غواړي دا مستقیمه لار په مخکې ونیسي. (81 ! 27 _28)
وگورئ چې ستر څښتن تعالی عالمان او ادمیان چې د قرانکریم اوامر یې په پام کې نیولي وي، د ژغورنې او لارښوونې لپاره یې د یوې وسیلې په توگه شمېري خو هیڅوک نه مجبوروي چې هرومروپدې ایمان راوړي او اوامر یې پرځای کړي. په

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرځای کولو سره يې د خلکو اراده برسيره کوي او د يو خپلواک فاعل پــه څيــر يــې ازادوي چې هر څه يې زړه غواړي وکړي.

خو ددې يادونه ورته کيږي چې د خدايي عدالت پر بنسټ به د خپلو اعمــالو ځــواب وايئ.

نبوي احاديث هم د اسلام د ستر پيغمبر د اقوالو په پيروي کــې د انســانانو ژغورنــه تغښتې بولي، په هغوی کې هم د انسانانو په وړاندې له زور او جديت څخه کار نــه دی اخيستل شوی او انسانان يې ازاد پر ښې دي.

دويم احتمال: انسان ازاد دی چې هر ډول عقيده ولري، پدې مانا هر کلــه کــه کــوم انسان د ځان لپاره عقيده ټاکي نو هيڅوک حق نلري چې د هغه عقيده تقبيح او پکې مداخله وکړي، او هغه عقيده چې د انسان په خوښه نه وي پرې په زوره تحميل شي.

د غير عادلانه افکارو تحميل بې ګټې پايلې له ځانه سره لري، پدې برخه کې هم ليدل کيږي چې اسلام د عقل او طبيعت د اصولو په چوکاټ کې پريکړه کوي او ټولنې ته يې وړاندې کوي.

د اسلام ستر پيغمبر تل د اسلام له دښمنانو سره ازاد بحــث کــړی دی او د قــوي او منطقي دلايلو په پايله کې يې هغوی ته قناعت ورکړې او هغوی هــم ورســره ايمــان راوړی او مسلمانان شويدي.

بله موضوع چې ددې بحث ترڅنګ لازمه ګڼل کيږي داده چې که څوک په ازادانــه او خپله خوښه دين وټاکي او ځان د هغوی د اصولو او مقرراتو په محدوده کې راولي نــو نبايد مجبور او مقيد وګڼل شي،

ځينې وخت يو هوښيار شخص پخپله اراده سطحي(سر سريزه) ازادي يــوې خواتــه کوي او ځان او ټولنې لپاره ګتورو قيدونو او محدوديتونو ته مخه کوي، دا داسې کيږي لکه چې يو شخص په يوه پراخ او ارته دښته کې له اوسيدو لاس واخلي او ځان د يــو بند ښار د څلور ديوالونو په مينځ کې ارامه احساس کړي، البته دغه امر هغه وخــت د منلو وړ دی چې هغه د ښاري ژوند زندان ته په يوه پراخه او هوســا دښــته غــوروالی ورکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدا ډول کله چې څوک واده وکړي او نوی ژوند پیل کړي نـو زیـات ورسـره زیـات قیدونو ته هم غاړه ږدي او مني یې خو له هغه ځایه چې دا قیدونه یې پخپله خوښـه منلي وي، نو هیڅوک دا حق نلري چې یاد شخص منع کړي او کوښښ وکړي چې هغه بېرته خپلې پخوانۍ ازادۍ ته راوګرځوي. پدې طریقه امکان لري چې پخپلـه اراده او خوښه بې دیني پریږدي او د ځان لپاره یو دین غوره کړي او خپله ازادي د دیـن لـه مقرراتو سره سمه مقیده کړي خو پدې سره چې ده پدې دین کې خپله ګټه لیدلې او دا عمل یې پخپلې ازادې ارادې سره ترسره کړی او هیچا ددې کار لپاره مجبـورولای نشو. که چیرې هغه څوک مجبور کړي چې بیرته بې دینه شي نو پـدې سـره د هغـه ازادۍ ته زیان رسوي او د عقیدې غوره کولو مخنیوی یې کوي.

دریم احتمال: انسان ازاد دی چې خپله عقیده وساتي او دوام ورته ورکړي دا هغه څه دي چې په جبر او زور سره دمنلو وړ نه دي، په اسلام کې حکومت دا حق نلري چې د خلکو د عقیدو څارنه وکړي، یا د هغه چاسره چې بیلابیلې عقیدې لرې په جګړه ایـز ډول خبرې اترې وکړي، هر څو چې مونږ پوه شو چې د انسان ځینې عقاید ناسـم دي خو د مادي ګټو او دنیوي مقام لپاره هغه نه پریږدي او د انحرافي عقایدو سـره سـم عمل کوي نو هغه د خدای په وړاندې مسئول دی.

تر کومه وخته چې یاد شخص خپل انحرافي عقاید پټ ساتي او په غونډو او محفلونـو کې یې نه ښکاره کوي ترهغه پورې چې یوازې د خدای په وړاندې مسول دی نو هغـه یو پټ مرتد(کافر) دی ولې که هغه مختلفو یا ګڼ شمیر وګړو تـه ووایـي او ښـایي د څلورم احتمال سره عقیده مینځته راوړل کیږي.

څلورم احتمال: انسان ازاد دی چې خپله عقیده را څرګنده کړي) د ډیرو توضـیحاتو اړمند یو د اسلامي احکامو سره سم د یوې عقیدې څرګندول هم جایز او هم نه دي.

له جایز څخه موخه داده چې په اسلامي سرچینو کې داسې شواهد نشته چې په هغه سره انسان مجبور کړای شي چې د اسلام خلاف عقیدې په څرګندولو کې خپله خوله وتړي، د خپلې وینا د دوام مخنیوی وکړي او ورسره ځان خواشینی کړي، کلـه چـې ویل کیږي د بیلابیلو عقاید څرګندول جایز دي نو پدې مانا نه ده چې اسلامي علما د بیلابیلو عقایدو په غوره کولو کې چپ او بې توپیره پاتې شي، ددې پرځای هغوی تـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

لازمه ده چې د هغو نظریو او فکرونو د خپرولو په وړاندې پاڅون وکړي چې بدعت ګڼل کیږي، ځکه دغه امر د دیني لارښوونکو مکلفیت او دنده ده، علما او رهبران باید د بدعت امیزو افکارو د له مینځه وړلواو ردولو لپاره تر هرڅه لومړی خپل منطقي او قوي دلایل پیدا او وړاندې کړي. څو د بدعت امیزه نظریاتو لرونکي افراد په قانع کوونکو دلایلوسره مجبور کړي چې خپل افکار او نظریات بیرته له ځان سره واخلي او ترشا یې کیږدي.

که چیرې دا ډول افراد منطقي دلایل هم ونه مني نو اسلامي علما مجبور دي چې د انحرافي عقایدو د خپریدو د مخنیوي لپاره له خپلو وروستنیو وړتیاوو ګټه واخلي او پخپلو تکتیکونو او لارو کې بدلون راولي او له بلې لارې ګټه واخلي.

له کومه ځایه چې اسلام هم داسې امر نه دی کړی چې په ازاده توګه خپل انحرافي افکار خپاره کړي او پدې صورت کې له خپلې شته ازادۍ ناوړه ګټه پورته کوي او د خپلو انحرافي ناوړه عقایدو تخم د ځوانانو، نوي ځوانانو او ماشومانو په پاکو زړونو کې وکري(کښت) او په پایله کې یې اسلامي ټولنه د کفرګرایي او عقلاني ابتذال په لور بوځي، لکه څرنګه چې دغه عمل په افغانستان کې د کمونستانو په ازاد پرېښودو سره په ثبوت ورسېده.

ددې باوجود اسلام داسې امر نه دی کړی چې هر وخت چې مستبدین، ظالمان او اسلامي رهبرانو ته له غایب نظر وګوري او یا هم اسلامي رهبران د بې دینه عناصرو په وړاندې د مبارزې په لاره کې خپله زړروتیا او قرباني له ځانه ونه ښایي او ځان بې تفاوته وګڼي، هغوی د څښتن تعالی له لوري رالیږل شوي استازي په ګمراهۍ کې ساتلي او خپل انحرافي عقاید پرې په زوره تحمیلوي هغوی کله کله اسلامي علما په ښکاره توګه د مبارزې لپاره غواړي او نامالومه هیله مندی یې القاح کړې چې ګواکې ددې قدرت مدافع دښمن چپ کړي.

هغوی د اسلامي علماو په شهادت رسولو، بندي کولو، ربړولو باندې هم بریالي شوي دي، د اسلام دښمنانو هر وخت ددې شیطانت امیزې لارې څخه ګټه اخیستې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بیلګې په توګه کله چې امام حسین د اسلامي رهبرانو د اعمالو یا د اموي اسلامي خلافت په وړاندې پاڅون وکړ او ترهغه یې مقاومت وکړ چې د ځان، بچیانو او پلویانو د کورنیو مونځو غړو لاندې کیدو باندې تمام شو.
که مونږ نن وګورو چې خلک د بتانو، غواګانو او اور عبادت کوي ډېرې سترې لارې یې په پام کې نیولي او یا هم په نشه یې توکو اخته دي، د ظالمانو او مستبدینو تر ولکې لاندې دي او د نژادي او تبعیضونو مفکورې یې د خپلو اعمالو د لارښوونې په توګه منلي، دا ټول ددې لپاره دي چې په پیل کې یوه ناپوه فرد دا ډول باطل فکرونه ښکاره او په بیلابیلو ډولونو ترویج کړي.
هغوی یه سفسطه یي(ناسمو) نظریو سره د ساده مسلمانانو ماغزه مینځلي او دیته یې مجبور کړي چې د هغوی فاسدې عقیدې د حقیقي او واقعي عقیدو په توګه ومني، ځکه په هغه ځای کې کوم دیني عالم یا مبلغ وجود نلري، او که وي هم نو د خپل مسولیت د ادا کولو جرئت نه کوي او نه غواړي ترخو ځان په خطر کې واچوی.
د هغوی فکرونه په تدریجي ډول بدلیږي او د ناپوهه وګړو په ذهنونو کې د وحو په توګه ځای نیسي. پورتني واقیعت ته په پام سره دا ثابتیږي چې د پیغمبرانو بعثت او د اسماني کتابونو نزول د خدایتعالی لوی رحمت او نعمت دی.
پدې کتابونو کې د نیکو افرادو ترڅنګ ظالمانو او انسان وژونکو ته هم د نیکې لارې لارښوونه شوېده او ورسره د بدعت امیزه فکرونو د خپرولو مخنیوی هم شوی دی.
اسلامي او انساني مشورې حکم کوي چې د شیطاني فکرونو، جنایت کارانو او د انسان دښمنانو د له مینځه وړلو لپاره دې په کلکه او نه سترې کیدونکې مبارزه لاس پورې شي.
دغه راز مرتدین چپ نه دي ناست، د اسلام ضد فکرونه او پخپلې کاذبې ادعا سره د ډیموکراتیکي ازادۍ پلوي کوي او ددې پلوۍ په پلمه د ټولو فکرونو اونظرونو ته درناوی کوي څو چې د اسلام او مسلمانانو ریښتني عقاید سوري او له مینځه یې یوسي.
خو مسلمانانو ته لکه څنګه چې وایي په عین حق قایل نه دي او په ناځوانه توګه د هغوی فکرونه او عقیدو باندې ریشخند وهي، دا ډول ملحدین باید په دار وځړول شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترڅو له نورو مسلمانانو لار ورکه نه کړي او عقیدې یې ور خرابې نکـړې او اسـلام او مسلمانانو ته د یوې نانځکې په سترګه ونه ګوري.

که چیرې د پیغمبرانو په راس کې ریښتنیو مسلمانانو بند، کړاو، وهل ټکول او په دار ځړول نه وای زغملی نو د فرعونیانو لمسیانو او جابر مشرانو به تر نن پورې پر بشریت خپلې مشرۍ

(حکمروایۍ) ته دوام ورکړی وای. د ازادۍ او عدالت پراخه لمن به یې له ځمکې څخه ټوله کړې وه، که چیرې د افغانستان مسلمانانو لـه کمونسـتانو سـره چـې د دیـن، معنویاتو، اخلاقو او انسانیت دښمنانو لاس او ګریوان شـوي نـه وای، وهـل ټکـول او رنځونه یې نه وای زغملي نو نن به د نړۍ پراخه برخـه د شـوروي اسـتبدادي او بـې خدایه نظام حاکم وو.

ددې لپاره چې زمونږ دا بحث لا په زړه پورې شي هغه په اسلامي هیوادونو کې د غیر مسلمان اتباعو د حقوقو راګرځول او ساتنه ده.

تر هغه وخته چې غیرمسلمان د مسلمان په وړاندې په جګړه لاس پورې نه کړي، نـو حق لري چې د نورو مسلمانانو په څیر ژوند وکړي او له ټولو سیاسي، اجتماعي حقوقو څخه په مساوي توګه ګټه پورته کړي.

هغوی ازاد دي چې خپل مذهبي مراسم پخپله خوښه ترسره کړي ولو که د اسـلامي احکامو سره مختلف هم وي، لکه د جمعې پرته په نورو ورځو کې رخصتي، په کلیسـا او حجرو کې د مذهبي مراسمو ترسره کول او ځینې نور مذهبي مراسم لکـه: دینـي شعار، شرابخوري، قماربازي او خنزیر د غوښې خوړل هم د دوی لـه لـوري ترسـره کیږي.

دغه راز دوی ترهغه پورې ددې مراسمو د ترسـره کولـو اجـازه لـري ترڅـو چـې د مسلمانانو اعمال، ازادۍ او عقیدې کمزورې نکړي، د فقهې له نظره هر عمـل چـې د مسلمانانو د ازادۍ او عقایدو د فاسدیدو لامل ګرځي اجازه نشته څو په ښکاره توګـه ترسره شي.

په غرب کې د بشر حقوقو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

له بده مرغه د اسلام ستر پيغمبر حضرت محمد ص او راشـــدينو خلفـــاوو لـــه وفـــات وروسته د خلافت په مقام کې د خپلسرو افرادو په زياتوالي سره د افرادو حقوق ورځ تر بلې تر پښو لاندې شول.

اسلامي احکامو مکلفيتونو تر خپلې کچې هم لا زياته پراختيا ومونـــده، څنګـــه چـــې اسلام ورځ تربلې خپل ماهيت د لاسه ورکاوو يو لامل يې هم د لرغونو پاچاهانو لارو او طريقو ته ميلان او ګرايش پيداکول وو، او د ددې تمايل له کبلـــه معنـــوي او اخلاقـــي ملوحظات په تدريجي ډول د مادي ملحوظاتو او نفساني غوښتنو تر اغيز لاندې راغلي وو.

د اموي او عباسي خلافتونو د مدعياتو په اعمالو کې د دې منفي تمايل لـــه پيداکيـــدو سره سره بياهم اسلامي تيورۍ د اسلامي تمدن او علمي لارو څخه خپله د نفوذ لار د غرب په لور وغځوله، او په پايله کې يې غربيان هم د ناپوهۍ له درانه خـــوب څخـــه را ويښ کړل، او د مسلمانانو څخه د ترلاسه کړيو نظريو او فکرونو له لارې پخپلو مذهبي او رسانس اصلاحاتو لاس پورې کړ، د فکرونو او علومو په زيړيدو او د رسانس له پښو غورځيدو سره د انساني حقوقو د مکلفيتونو ترڅنګ د هغوی ارزښت او اهميت لا هم پورته شو.

د فرانسې د لوی (کبير) انقلاب، ديکتاتورۍ او استبدادي نظامونو له مينځه لاړل، پـــه همدې سره د چاپ ماشين رامينځته او د رسانس د پوهانو اثارو چاپ او بيا پېژنـــدنې ته وړاندې شول ترڅو يوځل بيا چاپ شي او د ټولنې د ډيری افرادو ګټو ته پـــه کتـــو سره يو ټولنيز نظام رامينځته شو.

له يوې خوا په غرب کې په نړيواله کچه د کورنيو جګړو رامينځته کيدل او له بلې خوا د ساينس او ټکنالوژۍ پرمختګ، د معنـــوي انګيـــزو نـــزول ددې ســـبب شـــول چـــې بشرحقوقو ته پاملرنه زياته او ارزښت يې ډير شو.

بشر حقوق زمونږ د ورځيني ژوند يوه مهمه او حياتي موضوع خو حساســـه او جګـــړه زيږوونکې هم ده، په غرب په ځانګړې توګه په امريکا متحده ايالاتو کې د بشرحقوقو تش په نامه شعار دی او د عمل په ډګر کې يې هيڅ شی نه تر سترګو کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هرکال د ملل متحد او غړو هیوادونه له لوري د بشر حقوقو د نړیوالې ورځ نمانځنه هم په همدې (شعاري) ډول کیږي، ځکه نه امریکا او نه نور غړي هیوادونه غواړي څو پــه سمه او عادلانه توګه ددې ورځ نمانځنه وکړي، که چېرې داسې نه وای نــو نــن بــه د هیوادونو په داخل او نړیواله کچــه هــر ډول تبعــیض شــتون نــه درلــود، نــن ورځ د بشرحقوقو اړوند فکرونه په عملي ډول هیڅ شتون نه لري، البته د بشر حقــوق هغــه وخت د عمل جامه اغوستلای شي کله چې نه یوازې د بشر حقوقو اعلامیــه بلکــې د هغه د هر اړخیز تامین لپاره نه یوازې د ملل متحد پــه منشــور بلکــې د ټولــو غــړو هیوادونو په اساسي قوانینو کې داخل او قانوني صبغه ورته ورکړل شي.
په ملل متحد او غړو هیوادونو کې باید د بشرحقوقو د فکرونو د عملي کولو لپاره نــه یوازې جلا قوانین بلکې ددې قوانینو د عملي کولو لپاره باید بیلــې اداري رامینځتــه شي.
دغه له یوې خوا د ملل متحد په چوکاټ په ځانګړې توګه د هاګ محکمې ترڅنــګ د قوانینو جوړولو او پلي کولــو لپــاره ځــانګړې اداري او لــه بلــې خــوا د متخلفــانو او سرغړونکو لپاره د لازمو سزاګانو قوانین جوړول او پلي کول هم رامینځه او په چټکــو فعالیتونو لاس پورې شي. ترڅو له دې لارې د تبعیض هغه ناوړه شرایط له مینځــه لاړ شي چې نن په نړیواله کچه حکفرما یا حاکم دي او تر ټولــو یــې وروســته پــاتې پــه ځانګړې توګه اسلامي هیوادونه قرباني دي.
دا امر تر هغه امکان نلري چې د ملل متحد منشور له متن څخه چې پینځوو ځواکمنو غړو ته چې د ملل متحد په امنیت شورا کې د ویټو حق ورکړی له مینځه یوړل نشي، که چیرې د ملل متحد د منشور له تندي څخه دا ټاپه لیرې نشي نو په هر سیمه کــې به د ملل متحد ټول اقدامات د پینځه وو غړو هیوادونو په ګټه او د نورو په زیان وي.
بیلګه: که چېرې د ویټو حق لرونکی کوم هیواد د بشرحقوقو د قوانینــو خــلاف کــوم عمل ترسره کړي او دا موضوع د امنیت په شورا کې مطرح شي، نو دا هیواد به له خپل حق(ویټو) څخه په ګټې اخیستنې سره یاده موضوع او پرې بحــث کــول د نــورو پــه وړاندې بې ارزښته وبولي او له مینځه به یې یوسي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دي کبله د ملل متحد ټول اقدامات د هغو هيوادونو په ګټه دي چې د ويټو حق لري او يا د دوی دوستان وي او د هغو هيوادونو پر خلاف وي چــې د ويټــو حــق لرونکــو هيوادونو تر لاس لاندې او يا يې هم نوکران وي.

دا ټکی بايد په پام کې ونيسو چې د بشرحقوقو ملاتړ په اصل کې معنــوي او اخلاقــي ماهيت لري، انسان څرنګه کولای شي چې له هغو غربي هيوادونو څخــه چــې مــاده پرستي، او ماديات ګرايي يې د ټولو وګړو په ذهنونوپه ځانګړې توګه په سرمايه دارې طبقې باندې مسلط وي د يوې اخلاقي او معنوي موضوع د ملاتړ هيله وکړي او طبعآ د سرمايه دارې طبقې ګټې ددې امر مخنيوی کوي

همدا د ماديات ګرايي خوځښتونو چټکتيا ده، چې ترمينځ يې ټولنيز اخلاق او اړيکې ورځ تر بلې د ترينګلتيا او کمزورتيا په لور درومي، ټولنيز ژوند يې په جهنمــي هغــه بدل شوی دی، يوازينی وسيله چې ددغې بدمرغۍ درمل جوړيــدای شــي هغــه لــه کموالي او بحران څخه د معنويات ژغورل دي هغه د معنوي کلتــور بيــا را ژونــدي او پياوړي کول دي.

طبعآ نظرونو د دين اصولو ته ساه وربښلی شي ځکه همدا معنويات دي چــې ډيــری دنيوي نظامونه پرې ټينګ دي.

معاصر انسانان د هغوی د حقوقو له مينځه تلل له تهديد څخه ژغوري او لــه تعصــب پرته د دين اصول ته مخ راړول او دين د يو بشپړ اسماني دين په توګه د مسايلو پــه حلولو کې خورا مرسته کوي.

د بشر حقوقو اســلامي نسخه:

ټول دينونه که هغه اسماني او که غير اسماني د نړۍ د خلکــو لپــاره د بشــرحقوقو د ساتنې په برخه کې يوه غوره او ارزښتناکه ډالۍ ده.

 د اسلام سپڅلي دين اهميت پدې کې نغښتی چې نه يوازې وروستنی اسماني ديــن دی خو د نورو دينونو برعکس اساسي قانون يانې قرانکريم ډېر ژر پداسې ليکلي ډول رامينځته شو چې په ټول ژوند کې پکې بدلون راوستل ناشوني دي، د تغير ورکوونکو

(c) ketabton.com: The Digital Library

انحصارګرانو او د لاس وهونکو له ماهرانو په خپل امن ساتل شوی او د بدلون توان يې د نړۍ په يو فرد کې هم نشته.

اسلام له شپږمې ميلادي پيړۍ راهيسې د بشرحقوقو د ملاتړ او د انسـاني موقـف د لوړوالي په موخه بشپړ اخلاقي قوانين رامينځته کړيدي، پـه بشـرحقوقو بانـدې پـه بشپړې پوهيدا سره انسان کولای شي چې اسلامي نظرياتو ته د قران او سنت له لارې نوښت وروبښي.

د قرانکريم د ارزښت اړوند خدای ج فرمايلی دي

دا هغه کتاب دی چې اياتونه يې په قاطع او پرکنده ډول راغلي دي(11 ! 1).

دروا‌غو ته په هغه کې (قرانکريم) ځای ندی ورکړل شوی.(41 : 42).

صحت يې په ټوله ايز ډول جوړ او ټينګ دی (69 : 51).

ددې کتاب (قرانکريم) هره هينداره د هغه څه لارښوونه کوي چې د ټولو مسـلمانانو لاسرسی ورته ممکن دی. (17 : 1) .

دا هغه کتاب دی چې ما پر تا نازل کړی ای محمده څو چې په وسيله يې ته انسانان د پروردګار په اجازه د روښانتيا او خدای تعالی لوري ته راوبلې (14 : 1).

پدې ترتيب قرانکريم او سنت (حديث) او د حضرت محمد ص سيرت د بشر حقوقـو په اړه ډېر مالومات وړاندې کړېدي، دغه اسلامي سرچينې د بشرحقوقو او نورو اړوندو موضوعاتو په اړه په پوره تفصيل سره مالومات وړاندې کړي دي او لاندې موضـوعات په بر کې نيسي.

الف ـ عمومي اساسي حقوق: عبارت دي د نارينه او ښځينه حقوق، د ماشومانوحقوق، د لويانو حقوق، د ناروغانو، ټپيانو، مظلومانو، د شتمنو او بيوزلو حقوق ټول هغه حقوق دي چې د خدای ج له لوري انسانانو ته ښښل شوي دي.

پدې حقوقو کې د ژوند کولو، د ژوند د بوختياوو، غمځپلـو تـه د درنـاوي، د ازادۍ او راکړې ورکړې، له ابتدايي وسايلو د ګټې اخيستنې او د انسانانو د برابروالي حقوق هم شامل دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه څرنګه چې څښتن تعالی پخپل کتاب کې پدې اړه فرمايلي: ای انسانانو! تاسو هر يو مې له يوې مور او پلار څخه پيداکړي ياست او ددې لپاره مې په بيلابيلــو قومونــو وويشلی چې يو بل وپيژنئ.

ب ــ د اسلامي هيواد د اتباعو حقوق: د يو اسلامي هيواد بشــري حقــوق د اساســي حقوقو ترڅنګ، د ملکيت او ژوند ساتنې ازادی، د انساني کرامت، د شخصي ازادی او د امنيت او د ژوند خصوصي حرمت ساتنې حق، د بيان حق، د ظالم په وړاندې د ژوند حق، د ااتحاديو جوړولو، د عقيدې او ازادی حقوق دي.

پدې اړه قرانکريم وايي: په دې دين کې د زور عقيده وجــود نلــري لکــه د، مــذهبي عقايدو ملاتړ حق، د قانون په وړاندې د برابری حــق، لــه ابتــدايي اړتيــاوو څخــه د برخمنتيا حق او د اسې نور ټول هغه څه دي چې په اسلام سپيڅلی دين کې انسانانو ته ورکړل شوي دي.

په اسلامي هيوادونو کې هيڅوک ددې حق نلري چې يو څوک د يو کار ترســره کولــو لپاره مجبور کړي. لکه په ځينو اسلامي هيوادونو کې حکومتي چارواکي ښځينه دېته مجبوروي چې اسلامي حجاب په پام کې ونه نيسي، يا نارينه مجبوروي چې له يــوې څخه له زياتو ښځو سره واده ونکړي حتا که دغه امر له نورو ښځو ســره د نامشــروع اړيکو ټينګولو سبب هم وګرځي.

په دواړو حالتونو کې بايد اتباع دا حق ولري چې د چارواکو له اوامرو او قوانينو څخــه سرغړونه وکړي.

ج ــ د دښمنانو حقوق: اسلام په بشپړې ځيرتيا سره قوانين او مقررات جوړکړي چې په لازمي ډول ترې د اخلاقي اصولو په توګه کار واخيستل شي، څو د دښمنانو حقوق د هغوی کړنو ته په نه پاملرنې سره په پام کې ونيول شي البته دا حقوق د محاربانو او غيرمحاربانو دښمنانو ترمينځ توپير کوي پداسې حال کې چې غير محارب دښــمنان لکه: لويان، ناروغې ښځې او ماشومان بايد ونه ځورول شي.

د محاربو دښمنانو حقوق لکه: د ټپيانو ساتنه، په اور باندې نــه ځورونــه، لــه جګــړې وروسته دهغوی نه وژل او د هغوی د شتمنيو درناوی دی چې بايد په سمه توګه په پام کې ونيول شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ـ اسلام د ښځو په حقوقو ډېر ټينگار کوي، څښتن تعالی پــه قرانکــريم کــې يــوه سيپاره د ښځو د حقوقو لپاره وقف کړېده او تفصيل سره يې بيــان کړيــدي. د لــوړو حقايقو چوکاټ بشري حقوق څرگندوي، چې څوارلس سوه کاله وړاندې د اسلام دين له لوري ټاکل شويدي په راتلونکو توضيحاتو کې به وليدل شي چې د لاسته راوړنو او ټکنالوژۍ نړۍ لا تراوسه پدې نه ده توانېدلې چې عدالت، بشردوستانه قــوانين چــې اسلام څوارلس سوه کاله پخوا رامينځته کړي بشريت ته وړاندې کړي.

اســلام د بشر حقوقو د مسايلو د حل لارې په توگه:

بشر حقوق د انسانانو د يو هيومنيرم (انسان دوســتي) احســاس ضــامن دی، اســلام څوارلس سوه کاله وړاندې د انسانانو د اجتماعي ژوند مسايل دهيومنيزم پــه بنســټ رامينځته او ټينگ کړل، البته له هغه وخته چې مسلمانانو په ځانگړې توگه د هغــوی مشرانو سمه شرعي لار پرېښوده او د نفساني او شيطاني وسوسې په رڼا کې انحرافي لارې ته واوښتل نو د وگړو اجتماعي حقوق يې هم له ابهامــاتو او نيمگړتيــاوو ســره مخامخ کړل.

د بشر حقوقو، اسلامي ټولنه ناليدلې (ناديده) ونيوله چې د څښتن تعالی لــه لــوري د وحو په شکل نازله شوې وه، د ديــرارک چــې يــو ايټــالوي علــم دوســته انســان وو کوښښونه د بشرحقوقو په بيا پيژندنه کې لومړني ټکان وو.

ديرارک د بشرحقوقو خوځښتونو ته ستر قدرت او ځواک ورکــړ، دا عاقبــت الامــر د ايټاليا له پولو څخه واوښت او په ټوله اروپا کې يې پراخوالی وموند په زړه پوری ټکــی دادی چې هيومنيزم د اروپا د رسانس دورې د پرمختگ جوړښت دی د بشر حقوقو د را ژوندي کولو په برخه کې بله هڅه چې په تاريخ کې ثبــت شــوې هغــه د اتبــاعو د حقوقو خپرول وو، دا د انساني ډلو له خپرونکو څخه ده چې د فرانسې انقلاب د اصولو يوه ضروري برخه وه.

دغه اعلاميه چې په کال 1789 کې د 117مادو په لړلو سره د فرانسې ملي اســامبلې لــه لوري تصويب شوه او په 1791 کال په فرانسه کې د اساسي قانون د سريزې پــه توگــه گټه پورته کړای شوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که څه هم په لومړيو کې فکر کېده چې پدې اعلاميه کې دا اصول نغښتي چې په نړيواله کچه ترې ګټه واخيستل شي خوله کومه ځايه چې جوړونکي يې د متوسطې طبقې څخه وو نو په همدې سره يې د متوسطې طبقې اهدافو ته هم انعکاس ورکاوو.

هغوی غوښتل چې ددې اعلاميې له لارې د منصبونو او اداري موقفونو ترلاسه کولو لپاره ځانته لاره هواره کړي، د بشر حقوقو د فورمولبندی په برخه کې دريمه هڅه او کوښښ او د هغې پايلې(د بشر حقوقو نړيواله اعلامئيه) د دويمې نړيوالې جګړې له پای ته رسيدو وروسته وې، چې په هغه کې انساني بشريت بې مثاله استثمار خورا ظلمونه او غمونه وزغمل خو دغه اعلاميه د لنډې مودې لپاره د هغوی د ټپونو پټې وګرځېدله.

ځاني او مالي زيانونه د دريمې نړۍ په هيوادونو په ځانګړې توګه افغانستان، کشمير او بوسنيا کې په چټکې سره دوام لري، دغه نړيواله وثيقه په بشرحقوقو کې د تخطۍ او د ملل متحد چلوونکو ځان غوښتنه مهمه دا چې د هغوی د خپلو محدوديتونو او کموالي د مخنيوي لپاره بې خاصيته او بې ګټې ثابته شوې ده.

پاتې دې نه وي چې ددې اعلامئې د ټولو زيانونو لاملونه؛ په اهدافو کې د همغږۍ نشتون، د انحرافاتو او ناکاميو پلي کوونکو او د بيا غوښتونکې محکمې قوې نشتون وو.

دا اعلاميه د څلورو کالو په موده کې پدې ونه توانيده چې له نابرابرۍ څخه رامينځته شوې ستونزې حل او له مينځه يوسي. په هغه ډول چې دوی د کاغذ پرمخ د بشر افرادو د زياتو حقوقو تضمين کوي خو له بده مرغه د ملل متحد سازمان ډيری غړو هيوادونو په يو نه يو ډول په بيلابيلو اندازو د هغه مقررات له مينځه يوړل او د کارونې مواد او اصول يې خراب کړل خو په ډير استثنايي ډول دې تخطي کوونکو ته نه يوازې سزا ورنکړل شوه بلکې له خپلو دندو څخه هم ګوښه نه شول او پخپلو ځايونو يې خپلې کړنې ترسره کولې.

پدې ډول حالاتو کې ددې اړتيا ليدل کيږي چې دا اعلاميه بيا په چټکه توګه تر نظر لاندې ونيول شي او د نوي کولو په برخه کې يې نه يوازې غربي نظرونه چې تل په مادي ملحوظاتو بلکې ترڅنګ يې بايد اسلامي اصول چې د بيخبينا(زيربينا) ډيری برخه يې اخلاقي نظرونه او معنويات جوړوي هم په پام کې ونيول شي او ګټه ترې پورته کړل شي، څو د دواړو لورو د نظرونو له جوړښت څخه يو متوازنه اساسنامه رامينځته شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بشرحقوقو موجوده حال ته په پـاملرنې سـره اوس د دې وخـت رارسـېدلی چـې اسلامي هيوادونه ورځيني واقعيتونـه درک او د بشـر حقـوق د اسـلامي شـريعت د احکامو يوه مهمه برخه وګڼي او پدې تمه ونه اوسي چې غرب يا شرق دوی پدې لاره روان کړيدي ددې لپاره چې پدې برخه کې د مسلمانان د برياليتوب توفيق پيداکړي نو بايد د اسلامي احکامو په عملي کولو سره يو رسانس چې په ټوله ايزه توګه حقـوق او په ځانګړې توګه بشرحقوقو کړي په ټوله ايزه توګه رامينځته شي.
البته له دې اقداماتو څخه بايد وړاندې د اسلامي حقوقو تيوری په عملي ډول جوړه او تنظيم شي څو د ترسره کولو او عملي کولو لپاره يې لار اسانه شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دويم څپرکی
په اسلام کې د بشرحقوقو عمومي تیوری

پدې څپرکي کې د بشر حقوقو په اسلامي مقولې او هغه لار چې اسلام پدې برخه کې وړاندې کړې بحث کوو ترڅو د هر حق او اړوند قوانین د توضیح کولو له لارې دعمومي تیوري او عملي برخې ترمینځ توپیر روښانه شي.
په اسلامي فقه، دیني پالیسی او اسلامي دیني علومو کې د بشرحقوقو برخې ته په کاملاً ځانګړې توګه پاملرنه نه ده شوې، ددې امر سبب دا دی چې دین او مذهب له حق سره د فقهې له مخې چلند کړی څو د دین هیئت د خلکو په ژوند کې په عملي توګه چې ددین اساسي موخه ده عملي بڼه خپله کړي، د حقوقو د ویشلو دیني چوکاټ د اصول په کتاب کې عمدتآ حقوق، د ټاکلو او دندې قضاوت په بر کې نیسي، د ازادی، حقوقو او دندې قضاوت ټول هغه بحثونه دي چې مکلفیتونه توضیح او بیانوي اساسي هدف ته د رسیدو لپاره د ازادی د حقوقو د عمومي قوانینو شیندلي فصلونه د یو علمي نظم په چوکاټ کې راټول او وروسته په بستیزو قوانینو کې د بشرحقوقو اړوند نظر وړاندې شوی دی.

ددغې موضوع ځینې برخې په لاندې توګه تر بحث لاندې نیسو..

1 - په اساسي قوانینو یا نظامونو کې د بشر حقوقو پرمختګ

له دې بحث څخه موخه د بشرحقوقو د پرمختګ تاریخ، توضیح او څرنګوالی وړاندې کول نه دي بلکې پرځای یې هدف دادی چې د هغه د وحې سبب، ارزونه یا ځانګړتیاوې د اسلامي تصور په رڼا کې څه وو؟.

الف ــ د لرغوني روم پرمهال به ویل کیدل چې باید د دولت ارادې ته ټول انسانان تسلیم وي، که څه هم دین له دولت څخه جلا شوی خو په انساني کرامت باندې ټینګار او خالقي مراعات پخپل حال پاتې. چې دا کرامت یې وربښلی دی، په پایله کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د طبيعي حقوقو مقوله د نويو شرايطو له بطن څخه وزيږيد طبيعي حقوقو د افرادو په حقوقو او د دوی په توان د استبداد په وړاندې په درېدو ټينګــار کــاوو د وروســتنۍ مقولې په ودې سره د حقوقو مذهبي اساس د هېرېدو په لوښي کې کېښودل شو او له انسان څخه دفاع د خالق د قانون په توګه پيل شوېده، داسې فکر کېده چــې فــرد د هغو طبيعي حقوقو لرونکی دی چې په پيل کې د تنظيمولو لپاره وړاندې شــوی دی او دا حقوق د مغزو په ملګرتيا سره کشف کيږي د افرادو دا حقوق عبارت دي له د ژوند، ازادۍ او مالکيت حق.

فرد د ټولنيزې پروسې له لارې پخپل فردي اصالت باندې ټينګار کوي ترڅو په ټولنه کې خپل ژوند تضمين کړي، ځکه د خپل فرديت له برکته خپل اړوند حقوق نورو ته نه پريښودل کيږي، ددې لپاره چې دا حقوق خپل پيدايښت ته دوام ورکــړای شــي نــو دولت يې د ساتنې دنده پرغاړه لري.

ب ـ د اجتماعي تړون مقولې په اجتماعي ژوند کې خپله لاره پرانېســتله، د همــدې مقولې په رڼا کې وه چې د خپلو هغو عمومي ازاديو يوه برخه يې پريښــوده چــې پــه طبيعي ژوند کې ورڅخه برخمن وو.

ددې امر هدف د يوه غوره قدرت جوړول وو چې د هغوی سازماندهي او ساتنه وکړي، د ځينو ازاديو د پريښودو علت هم له دې څخه ويره بلل شوې وه.

که چېرې دولت د مداخلې کولو توان ونلري نو کيدای شي پدې سره خپل موجوديت هم له لاسه ورکړي، او په پايله کې به د خپل هوکړه شوي يا منل شوي صــلاحيت لــه اصل څخه تخطي وکړي.

د همدې پرمختګونو په رڼا کې وو، چې د بشرحقوقو لومړنی کنوانسيون رامينځته شو. په 1215 کال په انګستان کې د ازادۍ ستر فرمان، په 1688 کال کې د حقوقو منشــور، په 1776 کال د امريکې په متحده ايالاتو کې د ازادۍ اعلاميه، د فرانسې د بشرحقوقو اعلاميه او د فرانسې له انقلاب وروسته د اساسي قانون مينځته راتګ.

اوس دا څرګنده ده چې د ازادۍ او بشرحقوقو په بحثونو کې فردګرايي ســتره ونــډه لري.لکه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ ـ بشر حقوقو او ازادۍ دوه طبيعي شيان دي او نورو ته نه پر ېښـــودل کيـــږي، خـــو ممکن انسان يې د عملي کولو لپاره مجبور کړای شي.
۲ ـ دا حقوق او ازادۍ چې له کومه ځايه امکان لري له بنديز پرته يا پـــه غيرســـازمان يافته شکل عملی کيږي.
۳ ـ دا حقوق مهمې مثبتې او منفی بنې لري، د بيلګې په توګه: دولت مکلف دی چې د هغوی د عملی کولو په برخه کې د افرادو مخنيوی وکړي او ترځنګ يې بايـــد پکـــې پخپله هم کومه غلطۍ ونکړي، خو په عين مهال له دولت څخه افراد دا غوښتنه هم نه کوي چې دا حقوقو ورته وړاندې کړي همدا ډول افراد ددې حق نلري چې دولت دوی ته د خدمت کولو لپاره مجبور کړي.
پر همدې بنسټ دا مکلفيت په دولت اچول شوی چې په کوم کار کې تشبث ونکـــړي خو دولت هم مکلف نه دی چې پخپله څه وړاندې کړي.
۴ ـ دا حقوق فردي يانې په افرادو پورې اړه لري او دولت سره اړيکه نلري ځکـــه پـــه ټولو افرادو پورې اړوند دي نه په يوې ځانګړې ډلې پورې.
ج ـ په اروپا کې د صنعت پيدايښت او د هغه د کار وړ توکو سره اجتماعي ډيموکراسی پيدا شوه او په همدې سره په پايله کې بشر حقوقو په لومړي کتار کې ځای ونيوو.
په ۱۸۴۸ کال په فرانسي کې داساسي قانون او اروپا کې د نورو اساسي قوانينو انفـــاذ له دولت سره د اوسيدونکو د ملاتړ، ساتنې او روزنې لپاره ښکاره شول.
د ـ د لومړۍ او دويمې نړيوالې جګړې ترمينځ واټن کې د پرمختګ څـــرک ولګيـــد د اروپا په ځينو اساسي قوانينو کې د سوسياليستي نظريو بـــوی هـــم احســـاس شـــو د لومړي ځل لپاره د کار، اجتماعي بيمې، د اتحاديو جوړونه او د کورنيو حقوق رامينځته شول، په همدې ترتيب د دولت د مداخلې اصل چې له فردګرايـــې ســـره مخـــالف وو تشبث شو، ډير وخت لاتېر نه وو چې شووروي اتحاد په بشپړ ډول پر سوسياليســـتي نظام واوښت او د دولت مداخلې دوام او ټينګښت پيداکړ.
هـــــ ـ له دويمې نړيوالې جګړې وروسته ډير اساسي قوانين د شوروي اتحاد د طريقې په څېر پيل او په ختيځو اروپايي هيوادونو کې نافذ شول. ددې په زياتوالي سره ډيری افريقايي هيوادونو د خپلواکۍ د ترلاسه کولو وروسته داسې اساسي قوانين نافذ کړل

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې د بشرحقوقو نړیواله اعلامیې ته پکې ځای ورکړل شـوی وو، د غربـي اروپـايي هیوادونو اساسي قانون موضوع هم همدا ډول وه. ددې پـه زیـاتوالي سـره ډیـرى د قرارداتي نړیوالو اسنادو کنوانسینونه راتلونکي سره سم صادر شول.

د بشر حقوقو نړیواله اعلامیه: (12 اکتوبر 1948).

د مدني او سیاسي حقوقو نړیوال تړون: (16 دسمبر 1966).

د بشرحقوقو لپاره اروپايي تړون:(12 اپریل 1950).

د فرهنگي، سیاسي او اقتصادي حقوقو تړون: (16 دسمبر 1966).

دا مرحله د راتلونکو ځانگړتیاوو لرونکې ده:

۱ ــ د محدودیت په برخه کې د د دولت لپاره د ازادۍ او بشرحقوق د حقوقو او ازادۍ د انسجام د تامین په موخه رامینځ شوي دی.

۲ ــ د بشرحقوقو له فردگرایې څخه د جامعه گرایې په لور وده وکړه، د حقوقو په بـل ډول.

بیلگه: د کورنیو، ملي، سیمه ایز او نور حقوق د یوې پیاوړې ډلــې لــه لــورې ســمون موندلای او تامینولای شي، دغه حقوق د بني ادم لپاره د خدمت کولو په توگه چې یو عمده هدف دی گڼلی شو.

له دې وروسته چې بل پرمختگ د گډون (شراکت) په برخه کې رامینځته شو هغــه د حقوقو عملي کول وو. **لکه:** د ډله ایزعبادت او د اتحادیې اواحزابو جوړونې حق دي.

۳ ــ بشرحقوق د منفي بڼې څخه د مثبت کېدو په لور درومي پدې مانا چې د اقتصــاد او ټولنیزو حقوقو په دولت باندې مثبت مکلفیتونه تحمیلــوي، د دولــت لــه عمــومي چارواکو څخه غوښتل کیږي چې سمې چوپړتیاوې لکه: عامه روغتیا، ټوله ایزه بیمه، زده کړه او روزنه د افرادو لپاره ترسره کړي، پدې توگه دولت ځان مجبور بولي چې د ټولنې اقتصادي حالت په رسمیت وپېژني.

دولت د لاندې وسایلو څخه د یوه په وسیله لاسوهنه (مداخله) کوي

۱ ــ د مداخلې عادي وسیله څنگه چې په لودیځو اروپــایي هیوادونــو کــې پکــاروړل کیږي، قانوني انفاذ او وده وه چې د ټولنې د بیوزلې طبقې د گټو ضمانت یې کاوو او له دې سره یې پر اقتصاد باندې د خلکو تسلط ته غاړه ایښودله. پــه اقتصــاد بانــدې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلکو تسلط دوی ته د داسې حکومتونو د ټاکلو حق ورکوي چې په اجتماعي عقایدو باندې باور ولري، دغه راز پدې برخه کې چې هره ګډوډي را پېښېږي نو کېدای شـي چې هغه پارلماني بڼه (شکل) ولري.

۲ ـ له کومه ځایه چې د مداخلې عادي وسایلو خپله د تاثیر قوه د لاسه ورکړې وه، نو د واک پر ګدۍ قدرت د بدلون لپاره له انقلاب پرته بلــه لاره نــه وه موجــوده دا ډول ګډوډي د هغو افرادو زړونه ګرموي چې له ټولنیزو بدلونونو سره مینه او علاقه لري، په عمومي توګه نوی حاکم حکومت به یوازې په هغو بدلونونو بسنه ونکړي چې د عــادي مداخلې له لارې ترلاسه شوي دي، ددې پرځای کوښښونه کیــږي ترڅــو اجتمــاعي مناسباتو(اړیکو) ته د سوسیالیستي افکارو یا زور له لارې بدلون ورکړي.

په ډېرو هڅو او کوښښونو سره ټولنه د فرګرایي له نظام څخه اشتراکیت، ظلم او پــه بې رحمانه وژنو باندې واوښته او بېلګې یې هم کولای شو شــوروي اتحــاد، چــین او ختیځو اروپایي هیوادونه وبولو.

مهم ټکی چې دلته یې باید یادونه وشي هغه دادی چې دواړه ډوله عادي او انقلابي له هغه ناپییلي خاصیت څخه سترګې پټوي چې د فردګرایي نظام د دولت حاکم نظام ته د تشبثي نظام خطاب کوي دواړه ډوله په اقتصادي چارو او د مالکیت په حقوقو کــې مداخله کوي.

په کومه ټولنه کې چې سیاسي ازادۍ موجوده نه وي او اقتصاد یې چې د ټولنې ډېری وګړي کارګر وي له خورا بیوزلتوب سره لاس او ګریوان او د یوې واحدې ډلې تر تسلط یا لاس لاندې وي.

ایا کورنۍ ازادي به دهغه چا لپاره مانا ولري چې د ژوند کولو زمینه هم ورته نــه وي برابره؟

ایا زده کړه به د هغه چا لپاره مانا ولري چې د ترلاسه کولو توان یې نلري او لګښتونه یې نشي پوره کولای؟

په همدې سره سوسیالیستي افکارو دا ثابتوله چې د ټولنې سازمان د دولت دنده ده. د نظریو دا وروستنۍ لاره د ګڼ شمېر ارزښتونو لکه: دیــن، کــورنۍ، د قراردادونــو او خصوصي مالکیت ساتنه کوي په عین وخت کې دولت ته اجــازه ورکــوي چــې هغــو

(c) ketabton.com: The Digital Library

اهدافو ته د رسيدو لپاره په لږه کچه مداخله وکړي، د اقتصاد په برخــه کــې رهبــري شوی اقتصاد ټاکي ځکه دا عمل د کلي اقتصاد د انحصار په پرتله له ځان سره ډيــرې ستونزې او لوړې ژورې نلري.

۳ ــ د دريمې نړۍ ډيرى هيوادونه د اسلامي هيوادونو په ګډون لــه دويمــې نړيــوالې جګړې خپلې خپلواکۍ ترلاسه کړې، او د هغوی يوه غــوره والــی د عصــري اساســي قانون انفاذ وو، چې د بشرحقوقو عناصر هم پکې وو، خو سياسي، اجتماعي، اقتصادي او فرهنګي ګډوډيو يوازې د هغوی په ليکلو سره په اساسي قوانينو کې اثبــات نشــي موندلای او بايد له هغو ريښتينو اصلاحاتو وړاندې وروسته زده کړه، روزنه او تبليغات په ټولو سيمو، برخو او مرحلو کې ترسره شي.

وــ کله چې په سنتي نظامونو په ځانګړې توګه انګلستان، فرانســه او امريکــا کــې د بشرحقوق اعلان شول نو دېته يې تر ډېره پاملرنه وکړه چې دې ډول حقوقو ته بايــد درناوی وشي او حتی په کلاسيکو بنو کې د هغوی تضمين او ساتنه وکړي.

دغه تضمين بيلابيلې لارې او بڼې خپلې کړې. خو ټــول د بشــرحقوقو د قوانينــو پــه حاکميت نه بلکې په نورو قوانينو باندې ټينګ ولاړ وو. له کومه ځايه چې دغه حقــوق په قوانينو کې ليکل شوي وو نو ډېر فشارونه يې نلرل او کوم تقنني ارزښت يې هم نه درلود نو پېژندل او ارزښت يې په خلکو باندې په اجباري ډول شول.

د اساسي قوانينو ځينې حقوقپوهان دليل راوړي چې دا حقوق د عامه قوانينو په څېر ارزښت نلري همدا ډول هغو افرادو چې د هغوی اجباري ارزښت يې پېژندلای وو نــو هغه يې د اساسي قانون په پرتله ډېر لوړ ګڼل ځينې يې بيا له اساسي قوانينــو ســره برابر بولي.

په پايله کې هغوی د حقوق پوهانو په وړاندې اساسي قوانين له جبر پرته بل شی نــه ګڼي، ځينې يې بيا د همسطحه عامه قوانينو په نوم يادوي پدې ترتيــب پکاروړنــه او پاملرنه يې په دولت نه بلکې په عادي حقوق پوهانو او اساسي قوانينو اجباري دي.

د امريکې په متحده ايالاتو کې دوه مقولې (طبيعي قــانون او اجتمــاعي قــرارداد) د منشور او خپلواکۍ په اعلاميه کې زيات شول څو د عادي عرفي قوانينــو ســمه مانــا افاده کړي بنآ عرفي حقوق پوهان مجبور دي چې د هغوی پيروي وکړي، قضايه قــوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې له مقننې او اجرائې قوې څخه جلا ده د قوانينو د يوې برخې د قانونين مسئوله ده.

پارلمان يا ولسي جرګه د عامه افکارو په نسبت دې حقوقو ته زيان نشي رسولی ځکه ولسي جرګه يا پارلمان دېته اړ دی چې خپل د قانون جوړونې صلاحيت د ژوند په اړدوړ په ځينو دودونو کې چې د تقنني ارزښت يا اقتصادي او اجتماعي لارښود له رايه ورکوونکو څخه ترلاسه کوي، په همدې ترتيب په هغو لارو کې چې د بشرحقوق تضميني څېره خپله کړې په لاندې ډول دي...

۱ ـ د مقننې، اجرائې او قضايه قوې بيلوالی ترڅو د هغوی قدرت مالوم او وپلټل شي.

۲ ـ له تقنني پلوه څارنې ترهغه وخته پورې تضمين کيږي ترڅو چې قوانين د اساسي قانون په چوکاټ کې ځای لري.

۳ ـ حقوقي څارنه بايد ترهغه وخته تضمين ، چې ټولې سازماني او فردي پريکړې د اساسي او نورو قوانينو په چوکاټ کې ترسره شي.

۴ ـ پارلماني استازيتوب چې په بشرحقوقو کې تخصص يا وړتيا لري؛

۵ـ په مستقيم ډېموکراتيک نظام کې د پوښتنو او ليکونو له لارې د وګړو مستقيمه څارنه؛

۶ ـ د اطلاعاتي او تبليغاتي وسايلو له لارې د ګوندونو په وسيله د وګړو غير مستقيمه څارنه؛

۷ ـ د بشرحقوقو لپاره ځانګړې محکمه يي اطلاعات لکه: په استرابورک کې اروپايي محکمه؛

ژ ـ حقوق عبارت دي له:

لومړی ـ سنتي حقوق او ازادۍ؛

دويم ـ نوي حقوق (اقتصادي او اجتماعي).

ـ سنتي حقوق او ازادۍ، قانوني صلاحيت او ازادۍ په بر کې نيسي...

۱ ـ په عمومي ډول برابروالی (مساوات) عبارت دی له:

الفـ د قانون په وړاندې برابروالی (مساوات).

(c) ketabton.com: The Digital Library

بــ د عدليې قوې په وړاندې برابروالی؛

چ ــ په ټاکلو او چوپړ تیاوو کې برابروالی؛

۲ــ په ټولنیزو مکلفیتونو کې برابروالی عبارت دی له...

الف ــ د مالیاتو په ورکولو کې برابروالی (مساوات).

ب ــ په عسکري چوپړ تیاوو کې برابروالی؛

∏ــ سیاسي حقوق عبارت دي له...

الف ــ د ټاکلو یا ټاکل کیدو حق؛

ب ــ په ټولپوښتنې سره د نظرونو څرګندولو حق؛

III ــ د فرد په مادي ګټو پورې اړوندې ازادي:

۱ــ شخصي ازادي؛

۲ــ د ملکیت یا مالکیت ازادي؛

۳ــ د شخّصي کوډ لرلو ازادي؛

۴ــ د کار سوداګرۍ او صنعت ازادي؛

VI ــ د فرد په معنوي ګټو پورې اړوندې ازاد...

۱ــ د دین او عبادت ازادي؛

۲ــ د فکر او سازماندهي ازادي؛

۳ــ د زده کړې او روزنې ازادي؛

VIــ نوي حقوق عبارت دي له:

۱ــ اقتصادي ازادي؛

۲اجتماعي ازادي؛

∏ــ اجتماعي حقوق په لاندې ډول دي...

۱ــ د کارکولو حق یانې د کسب او له کړاو پرته د استخدام د ټاکلو حق چې دا حــق د استراحت او ارامتیا حق په نوم هم یادیږي.

۲ــ د اجتماعي او روغتیا ساتنې حق چې عبارت دي له: اجتماعي او رغتیایي بیمــه، وړیا درملنه، د مور او ماشوم د ساتنې تضمین، د عمومي مصیبتونو د قربانیانو ساتنه،

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هغو وګړو ساتنه چې د هيوا د ساتنې په جګــړه کــې يــې ونــډه اخيســتي وي او د شهيدانود کورنيو ساتنې حقوق دي.

۳ـ د زده کړې او روزنې حق عبارت دي له: په څوو مرحلو کې په وړيا توګه زده کړه، تر مالومې مرحل پورې د زده کړې جبري کول، د عرفاني چوپړتياوو په وړاندې کولــو سره لکه: کتابتون او په عمومي ډول د اطلاعاتي وسايلو د اختراعاتو او پلټنو هڅونې.

۴ـ په ټولنو اواتحاديې جوړونه کې د شموليت حق د اتحاديې ونډه داده چې د غړو په استازيتوب له اړوندې اداري سره خبرې وکړي.

VIIIـ اقتصادي حقوق عبارت دي له...

۱ـ د دولتي پروژو د مالکيت له پلوه د هغو دولتونو لپاره چې د فردګرايې پــه اصــولو ډډه لګوي) ملي اقتصاد ملاتړ او انحصارات منع کيږي همدا ډول د دولــت لپــاره يــو مکلفيت موجود وي، چې کافي کانونه د دولت د اتباعو د اړتياوو د پــوره کولــو لپــاره کشف او استخراج ګړي.

۲ـ له سوسياليستي له پلوه دولت د ټولو توليدي وســايلو څښــتن دی او خصوصــي مالکيت په کوچنيو کرنيزو ملکيتونو او صنعتي کسبونو بند وي(قيد)

۳ـ نشو کولای په نني قلمرو کې د بشرحقوقو ټولې لاسته راوړنې پــه بشــپړه توګــه وارزوو نو پر همدې اساس ځينو عناصرو ته يې په لاندې ډول اشاره کوو.

۱ـ کلاسيکي برابروالی يوازې قانوني او رسمي بڼه لري، له کومه ځايه چې ټول وګړي ورڅخه ګټه نشي اخيستلای او برابروالی يې عملاً د لاسرسي وړ ندی، د واقعيــت لــه پلوه برابروالی يوازې يو شعار دی ځکه که داسې نه وای نو په سويلي افريقا او متحده ايالاتو کې به نژادي تبعيض او په اروپا کې به د ښځو له حقوقو څخــه نــاوړه ګټــه نــه اخيستل کيده.

۳ـ له کلاسيکي پلوه رسمي ازادۍ کومه مثبته پايله نلري يــوازينی ارزښــت يــې د دولت د منفي ليدنې په مخينوي او له هغو څخه ناوړه ګټه نــه اخيســتل دي، يــوازې قدرت لرونکي وګړي کولای شي دا کار عملي کړي. دا ډول ازادۍ ددې سبب ګرځــي چې موجوده قوه نوره هم قوي او وګړي شتمن کړي. په پايله کې هغه دولتونه چې په فردګرايې ډډه لګوي خو سوسياليستي اواجتماعي مفکورې کاروي او ګټــه ورڅخــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخلي نو دا د نويو حقوقو اړوند نوي تصاميم او پريکړې رامينځته کوي دولت هم په خپله نوې څېره کې له بشرحقوقو سره منفي چلند يا سلوک کوي.
که څه دولت پدې مجبور دي چې د ترلاسه کولو لپاره يې پوره هڅې او کوښښونه وکړي خو دا يوازې يو سياسي مکلفيت دی.
بېلګه: فرد ددې توان لري چې دولت ديته مجبور کړي څو خپله روغتيا او د اجتماعي بيمې ساتنې دنده ترسره کړي، په همدې ډول فرد حق نلري چې د يوشي ترلاسه کولو په لاره کې چې اداره ورسره موافقه نه وي له دې اداري څخه استازيتوب وکړي، د بوديجې اړوند تصاميم چې رايه اچوونکي د ماليات تسليمولو ته مجبور وي د فرد له مسوليت څخه بهر دی دولت تر وروستنې کچې هڅه او کوښښ کوي چې د ډېرې ماليې له اخيستلو څخه لاس واخلي ځکه دا وېره چې ګواکې رايه اچوونکي به خواشيني او ستړي شي، سوسياليستي هيوادونه يوازې د مادي حقوقو څخه ساتنه کوي او له معنوي ازاديو اوحقوقو څخه مخ اړوي، دا امر ددولت او افرادو ترمينځ په اړيکو کې د ترينګلتيا سبب ګرځي، ځکه په افرادو کې دا احساس پيداکيږي چې هغوی د معنوي ازادۍ له ګټې اخيستنې څخه محروميږي.
پداسې حال کې چې هغه معنوي ازادۍ او حقوق کټ مټ د مادي ازادۍ په څېر ارزښتمن دي.
۴ ــ په تشه شعاري بڼه د بشرحقوق اعلان په خلکو هيڅ اغيز نلري، په همدې سره د هغوی لپاره قوانين رامينځته شول چې په ډاډ توګه يې تضمينوي.
بيلګه: کله چې قانون د يوې شخصي ازادۍ ځای په پآم کې نيسي نو د قانوني بند لپاره يې شرايط ټاکلي دي، يا کله چې قانون د خصوصي ژوند درناوی په پام کې نيسي نو د هغو د کورنيو او اشخاصو د پلټنې لپاره ځينې محدوديتونه رامينځته کوي.
۵ــ هغه حقوق او ازادي چې قوانينو او کنوانسينونو کې ځای پر ځای کړای شوي دي او پداسې توګه ورته ځای ورکړل شوی چې د قوانينو ټولې برخې په پام کې نيسي د حقوقو د پلي کولو د ارادې نشتون د هغوی د وراثت په علمي او عملي برخه کې بې توجه يې څرګندوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بېلګه: علمي او عملي وراثت، د جنايي قانون اړوند ارونه يا اصــول چــې لــه نړيوالــو کنوانسينونو څخه کورنيو قوانينو ته اجازه ورکوي بايد په لاندې بڼه وي.

د قانونيت اصل، د مناسب قانون پلي کول، د انسانانو حقوق چې د جزا قانون له خــوا ملاتړ کيږي، د جزا ځانګړتياوې، له ځوانانو سره چلند، عادلانه محکمه، فرد بايــد پــه جرم سره يوځل محاکمه شي، د محکمې په اشتباه سره د تاوان ورکولو حق، له بندي سره قانوني چلند د سلوک کچه محدوديږي.

۶ـ د نړيوالو کنوانسينونو هوډ او اراده دا وه چې د بشرحقوقو په ملاتــړ ســره ورتــه نړيواله صبغه ورکړي خو د ملي حاکميت د اصل په پآم کې نيولو سره په کورنيو چارو کې د بهرنيو هيوادونو د لاسوهنې مخنيوی او د داسې يوې نړيوالې وســيلې کمښــت چې د دولت له لوري د بشرحقوقو او بشري ازاديو اساسي ازادی تضمينوي.

دا ډول ملاتړ هيڅکله له برياليتوب سره نشي يوځای کيــدای، د بشــرحقوقو ملاتــړ اروپايي تړون په اوسني وخت کې تر ټولو پرمختللی کنوانسيون ګڼل کيږي، که څــه هم نه په دې ندي توانېدلي چې دا حق په يوې رسميت پېژندل شوې چــوکی بانــدې کينوي، چې قانوني اقدمات د بشرحقوقو تر ځانګړتياوو يا محکمې پورې تعقيب کړي، فرد کولای شي خپل شکايتونه د بشري حقوقو ځانګړې اروپايي کميټې ته وســپاري ترڅو هغه شکايت محکمې ته وښايي.

د اروپايي هيوادونو د بهرنيو چارو وزيرانو اړوند کمېټه دې ډول قضيو او شکايتونو ته ځانګړې شوېده.

په ۱۹۵۹ او ۱۹۵۶ کلونو کې يوازې نهه قضيې محکمې ته راجــع شــوې دي خــو پــه ۱۹۵۵ـــــ ۱۹۶۹ کلونو کې کمېټې ۳۸۰۰ قضې وپلټلې او په اړه يې قضاوت وشو چــې له ډلې څخه يې ۳۶۰۰ ونه منل شوې او يوازې پر ۲۰۰ قضيو باندې يې بحث وشو.

اروپايي کميټه د سنتي، اقتصادي او اجتماعي حقوقو په پرتله د بهر ازاديو څخــه پــه ډېر کمه کچه ملاتړ کوي. همدا ډول د دولت د حاکميت اصل چــې پــه اســنادو کــې ترتيب شوی او دا د تړون په څېر پکــاروړل کيــږي او ددې تــاثيرات يــې پېچلــې او محدودې کړې دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

2: په اســلام کې حقوق: حق په عربي ژبه او فقه ړکبهغه څه ته وايي چې په ديــن کې د څښتن تعالی له لوري انسان او د انسان له لورې ټولو خلکو ته ورکړل شوي وي.

حق څلور برخې لري

۱ـ له پيسو سره د پرتله کولو وړ، له ګټې سره د يو ثابت بدن پرتله لکه په يوه کرايي کور کې اوسېدل، يا د يو عمل څخه ځان ساتل، د خاوند له اجازې پرته کورته څــوک راوستل.

۲ـ هرڅوک حق لري که انسان وي که څښتن تعالی وي.

۳ـ ټول وګړي يو پر بل حق لري. (لکه د دندې ترسره کول).دا حقوق لکه: په ښځې د خاوند او په خاوند د ښځې د پيروي حق، په شتمنو وګړو د خلکو حق، د زادی حق.

۴ـ د حق قانونيت د مقننه قوې له خوا د تصويب په مانا سره دی، حق ددې ويشنو پر بنسټ توپير لري او له هماغې مخې ويشل کيدای شي.

الف ـ مجرد او مشخص حق

۱ـ مشخص حق هغه حق ته ويل کيــږي چــې يوځــای موجــود وي او خــارجي بنــه پيداکړای شي.

دغه حقوقعبارت دي له: له شيانوڅخه د ګټې اخيستنې ، د طلاق او د مجازاتو حق، د پلار له خوا د بچيانو ملاتړ او طبي حقوق لکه: د ژوند او برابرۍ حق، له غير مالي پلوه د زيان جبران او د ا جبران بايد په پيسو وشي لکه: د مجازاتو اوطلاقو حق او يا امکان لري چې په پيسو جبران نشي.

۲ ـ مجرد حق هغه حق ته ويل کيږي چې په يو معين ځای کې موجود خو مشخص نه وي.

ډاکتر ابوسينا ددې حق اړوند خورا ډېر مثالونه وړاندې کړي دي لکه:

د غوښتنې حق، د تړون حق، د قسم حق، سياسي حقوق، پــه عامــه تصــدي کــې د کارحق، کلتوري حق لکه: د کتاب ليکلو او اختراع حق او داسې نور............

فقها دا مجرد حق د ملکيت په توګه ګڼي ځکه هغه په داسې شيانو محدودوي چــې د ترلاسه کولو وړ او د خلکو په وړاندې ارزښتمن وي په همدې سره امکــان لــري چــې

(c) ketabton.com: The Digital Library

مجرد حقوق له مالي او غير مالي چې د زيان جبران يې نه وي شوی نو مړي ته يې نه وړل کيږي.

ب ــ قطعي او نسبي حقوق

قطعي حق په بشپړه توګه روښانه او څرګند دی، او سرچينې ته اړتيـا نلـري لکـه: د روژې په مبارکې مياشت کې روژه نيونې ورځې يا د يو محصول ارزښت.

۲ــ نسبي حقوق د روښانتيا او تشريح لپاره يوې سرچينې ته اړتيا لري او دا سرچينه يې د مثبتو او منفي قطبونو ترمينځ موجوده وي، لکه د يو ماشوم د پلار مناسبه دنده چې د هغوی د ډوډۍ او جامو پيداکولو وسيله ده.

يوه ميرمن بايد په ډيرې درناوي پريښودل شي (طلاق شي).

ای محمده! ښځه پرځای کړه، په خواخوږۍ سپارښتنه وکړه او له ناپوهانو مخ واړوه.

کفارت: لسو بيوزلو افرادو ته په اوسط ډول خواړه ورکول او اندازه يې دومره وي چې بيوزله پرې خپله ښځه او بچي تغذيه کړي.

ج: د خدای ج او بنده ګانو حق(حق الله او حق العبد):

حق الله د يوې ډلې د حق په مانا ده، ځينې ددې لپاره په حق الله نومول کيږي چې د درناوي وړ وګرځي ددې سربيره اشخاص هم موجود دي لکه:

نوي پيداشوي او ماشومان چې له خپلو حقوقو څخه ساتنه نشي کولای نـو لازمــه ده چې د هغوی حقوق د خدای د حق په نوم ملاتړشي.

فقها حقوق په څلور برخو ويشي

۱ــ د خدای ج لپاره مشخص حق؛

۲ــ د انسانانو لپاره مشخص حق؛

۳ــ دواړه حقوق يو له بل سره اړيکه لري خو د خدای حق غوره والی لري.

۴ــ دواړه حقوق يو له بل سره اړيکه لري خو د بنده حق غوره والی لــري لکــه: مجازات.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دريم او څلورم ډولونه د حق الله او حق العبــد ګــډ جوړښــت دی چــې د دوه اړخيزه يا متقابل حق په نوم يادېږي.

د ژوند کولو حق، عقل، له شتمنۍ څخه ملاتــړ او لــه وېــرې څخــه روغتيــا او ازادي(پيسې اوملکيت) حق، له دې پلوه حق الله ددې امانتونو ســاتونکی دی پداسې حال کې چې حق العبد او حق الله د هماغو ګټو ساتنه کوي.

ددې دوه اړخيز حق په پلټلو کې بايد هڅه وشي او دا مالوم شي چې د کوم يو غوره والی وړاندې او يا لومړيتوب لري.

که چيرې د خدای حق (حق الله) غوره وو انسانان حق نلري چــې تــرې نــاوړه ګټه پورته کړي دغه راز حق نلري چې پدې برخه کې خپله روغتيا او ژوند پــه خطر کې واچوي او يا خپلې پيسې بيځايه ولګوي.

له دې سره سم حقوق په دوه بڼو (شکل) دي

۱ــ د خدای غوره حق چې د حق الله په نوم يادېږي.

۲ــ د بنده غوره حق چې د حق العبد په نوم يادېږي. لکه فرض عبــادت(لمونځ او روژه).

ب ــ د ټولنې د ساتنې په مانا؛

ج ــ د هغو افرادو د حقوقو د ساتنې په مانا ده چې پخپله د خپلو حقوقو ساتنه نشي کولای؛

حنفي مذهبي حق الله په اته وو مقيدو برخو ويشي:

۱ــ د عبادت ځانګړي اعمال ـــ لمونځ، ذکات او حج هغه دندې دي چې دينــي احکامو د ټولنې لپاره ضروري ګڼلي دي.

۲ ــ ځانګړي مجازات لکه ـــ زنا، غلا او د الکولي مشروباتو څښل چې د ټولنې د ساتنې لپاره ترسره کيږي.

۳ــ محدود مجازات لکه ـــ له ميراث څخه قاتل بې برخې کول، دا ددې لپــاره محدود دي چې قاتل ته مثبته جزا ورنه کړل شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴ ـ د هغو حقوقو لپاره چې د مجازاتو او عباداتو ترمينځ واقـع دي لکـه ــــ کفاره يانې د غيرقصدي قتل د ديت ورکول يا په روژه خوړلـو يـا د قسـم پـه ماتولو د ديت ورکول دي.

چې پدې سره په انسان کې د عبادت يو ډول احساس رامينځته کيـږي ځکـه هغه د خدای د اوامرو په توګه ګڼل کيږي او دا امر په ځای کيږي په عين وخت په هغوی کې يو ډول د د تقبيح احساس پيداکيږي، ځکه د هغـوی ارتکـاب د خدای تعالی له اوامرو څخه سرغړونه او ورسره سمه ګناه ګڼل کيږي.

۵ـ د عباداتو په ځينو اعمالو کې يو مرستندويه احسـاس موجـود وي. لکـه د روژې خوړلو کفاره، دا هم يو ډول عبادت دی ځکه انسانان خدايتعال ته نږدې کوي او له نورو سره د مرستې مانا هم لري.

۶ـ هغه حکم چې د عبادت د اعمـالو احسـاس پکـې وي لکـه عشـر چـې د مسلمانانو په کرنيزو ځمکو يو ډول ماليه وي.

۷ ـ ښکاره حق لکه د شتمنۍ پينځمه برخه يا هغه ګټور د اړتيا تـوکي چـې د ځمکې لاندې پيداکيږي چې د ټولو د هوساينې په لاره کې ولګول شي پداسې حال کې چې د پيداشوې خزانې ⅘ برخه د هغه د خاوند حق دی.

د خدای تعالی د حقوقو د پولو ټاکنه د حنفي مذهبو له لوري پدې بڼو عبـادت او مجازات په عين وخت کې د خدايتعالی او ټولنې د حقوقـو تـرمينځ د پولـو ټاکل هم دي، دغه راز د ټولنې حقوق بيلابيل او خورا پراخه بڼه لري او دا تـول بايد په پام کې ونيول شي د ټولنې اړتياوې بايد تجديد نظر (بيا کتل) شي.

دا ډله حقوق په دوه برخو ويشل کيږي، او دې قراني ايت ته په پام سره چې:

(که چيرې تاسو د انسانانو ترمينځ پريکړه کوئ نو عادلانه پريکړه وکړئ)

دا ډله وايي د خلکو ترمينځ د پريکړې پر وخت حقوقو ته په دوه لانـدنيو ډلـو کې ځای ورکول کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ـ دا چې حقوق د ټولو انسانانو لپاره وي نو نبايد ځانګړو خلکو ته په پام کــې ونيول شي برعکس بايد دټول اړتياوې په پام کې ونيول شــي دغــه حقــوق د خدايي مجازاتو او حقوقو په نوم يادېږي.
د بيلګې په توګه: پدې حقوقو کې د غلو، زناکوونکو او د وصيت او ملکيت پــه مسايلو کې د داوري مجازات شامل دي.
۲ ـ د انسان يا بشر حقوق د خصوصي حقوقو په نوم يادېږي. لکــه خصوصــي حق، ټول هغه انسانان چې دحق څخه برخمن دي کولای شي هغه ترلاســه يــا هم ترې تير شي ياني دا ددې واک لري چې له خپلــو حقوقــو ســره هــر ډول معامله وغواړي کولای شي.
د بېلګې په توګه: ديت دا د وينې ارزښت هغه اندازه ده چې د يو چا کورنۍ ته ورکول کيږي چې د بل په ذريعه وژل شوی وي هغه څوک چې دا حق لري نــو ددې صلاحيت هم لري چې دا اندازه قيمت ومني او يا هــم پخپلــې غوښــتنې سره له دې حق څخه تير شي.
ددې حقوقو په زياتوالي سره ځيني شيان موجود دي لکه هغه مجــازات چــې ورسره حق الله او حق العبد رامينځته کيږي، له مجازاتو څخه يوه عمومي ګټــه ترلاسه کيږي چې له يوې خوا د ژوند ساتنه کوي او له بلــې خــوا د قاتــل پــه وړاندې د مقتول د کورنۍ غوسه او قهر له مينځــه وړي دغــه راز د خصوصــي حقوقو په اړه نشو کولای دا ډول فکر وکړو چې ګواکې ټولنه پکــې کــوم حــق نلري. برعکس پداسې حالاتو کې لکه: جګړه، بحران، ناروغۍ او سيلاب ځپلــي هم له ځينو حقوقو څخه برخمن دي.
له دې سره سم د خصوصي حقوقو خاوند دا حق نلري چــې هــر ډول يــې زړه وغواړي ګټه ترې پورته کړي.
په ريښتني توګه له دوه لارو څخه يو ټولنه عمومي حقوق لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ـ څه ډول چې څښتن تعالی د خصوصي حق لرونکي لپـاره د هغـه شخصـي گټې هم په پام کې نیولې دي په هماغه ډول یې د هغوی د ټولنې گټو تـه هـم پاملرنه کړېده، پردې اساس خدای تعالی انسان ددې لپاره له بیځایه لگښـتونو څخه منع کړی چې زیان یې ټولې ټولنې ته ونه رسیږي. ځکه دا پیسې څښتن تعالی نورو ته د ذکات او عشر لپاره ځانگړې کړي دي.

خدایتعالی پخپل کتاب کې فرمایلي دي:

ژباړه: شتمنۍ مو په ناسمه توگه مه کاروئ کومې پیسې چـې خـدایتعالی پـه واک درکړي هغه وساتئ، هغوی چې ورباندې سره او سپین زر پیري او د خدای په لاره کې یې نه لگوي نو هغوی ته به په راتلونکي کـې یـوه دردنـاک زیـری ورکړل شي.

۲ـ د خصوصي حقوقو خاوند پداسې ډول باید له خپلو حقوقوڅخه گټه واخلي او ورسره معامله وکړي چې نورو ته پکې زیان ونه رسیږي، او ټولنه هم دا حـق لري چې داسې اشخاص چې گټه اخیستنه یې ټولنې ته زیان اړوي منع کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حق الله او حق العبد ځانګړتیاوې

حق الله ځانګړتیاوې:

۱ــ له هغه څخه څوک انصراف او سترګې نشي پټولای؛
۲ــ ټوله مسلمانان په ځانګړې توګه د اسلامي فقهې عسکران او پیروان مجبور دي چې د ساتنه یې وکړي.
۳ــ امام ددې موکل دی چې عمومي مجازات تحمیل کړي.
۴ــ که د حق الله په وړاندې جرم یو ډول او په پرلپسې توګه وي نو مجازات هم باید مجرم ته په یو ډول ورکړل شي، خو که جرم په پرلپسې توګه او یو ډول نه وي نوباید ورته د هر جرم جلا سزا ورکړل شي.
۵ــ ددې حق مجازات وارثانو ته نه لیږدول کیږي پدې مانا که قاتل قتل وکړي نو نباید وارثان یې د جرم سزا ووینې.
۶ــ ټول خدایي حقوق د بښلو وړ کیدای شي، ځکه چې له دې لوري خدای تعالی ته هیڅ زیان نشي رسیدلای.
یادونه: د حق العبد لپاره مجازات ممکن ځانګړي، جریمه یاهم د ضمانت په ډول وي.

د حق العبد ځانګړتیاووې

۱ــ کیدای شي په حق العبد کې انصراف رامینځته او ونه غوښتل شي.
۲ــ ددې حق مجازات پخپله د حق لرونکي له خوا ترسره کیږي بل شخص له هغه څخه د انصراف حق نلري.
۳ــ ددې حق مجازات وارثانوته لیږدول کیږي له دې خبرې څخه موخه داده چې د مقتول وارثان خپل د قاتل له وارثانو څخه غوښتلای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵ ــ په شتمنیو اوپورونو کې تاکل شوی حق

په شتمنۍ کې حق پدې مانا چې یو یې د داین او بل د مدیون په شکل نیول کیږي، په مالي پورونوکې شخصي حق، لکه: کرایي کور یا غیرمالي لکه: قضایي لمونځ دی. څوک چې مدیون دی باید دا حق په مطلق ډول سره ادا کړي.

مثلآ: د کور کرایه به هرومرو ورکوي، او قضا شوی لمونځ به په قضایي ډول ادا کوي یا ددې امکان هم شته چې په منفي ډول ادا شي لکه: د یوې ودانۍ د جوړول منځپانګه.

ددې حقوقو د ادا کولو ډول د مدیون د ذهني توان سره مناسب او حالت او ماهیت سره سم توپیر کوي.

دا دوه ډوله حقوق ځانته ځانګړي قوانین لري

۱ــ په پور(قرض) کې حق غوښتلو ته اړتیا نشته پداسې حال کې چې په شتمنیو کې حق غوښتلوته اړتیا نشته.

۲ــ کېدای شي په پورونو کې حق وځنډول شي او یا ورځخه صرف نظر راشي خو په شتمنۍ نه حق ځنډول کیدای شي اونه هم ترې تیریدل کیږي.

۳: کله چې د شتمنۍ خاوند مړ کیږي، نو حق پر شتمنۍ ساقطیږي(غورځول).

بیلګه: کله چې د یو کور خاوند یو قرار داد له مخې خپل کور پلوري نو که چیرې د کور سپارلو څخه وړاندې د کور خاوند مړ شي نود کور پلورنې قرارداد قانونآ فسخه کیږي خو دپور په حق کې د قرارداد اعتبار پخپل ځای پاتې کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هـــ ــ قانوني او ديني حقوق

که څه هم ديني حقوق له ديني احکامو سره سم ځرګند او مالوميږي خو د قوانينو پر بنسټ نشي ثابيتديلای ، لکه لمونځ او حج، قانوني حق هم د ديني احکامو سره ســم مشخص شوي هم د قوانينو پر بنسټ ثابيتديلای شي.

په اسلام کې خپلواکي:

بنسټګرو ديني قضاوت د ترسره کوونکو د اعمالو په برخه کې که دنــده او کــه ټاکنه د څښتن تعالی د کلام له مخې تعريف کړی دی.

الف: قضاوت د يو عمل د ترسره کولو يا برعکس نه کولو په مانا دی، فاعل د يو خپلواک انسان په توګه حق لري چې يوه عمل ترسره او يايې له ترســره کولــو تير شي.

ب ــ ټوله ايز اصل دادی که چيرې کوم روښآنه امر موجود نه وي پدې اړه چــې انسان ازاد دی ترڅو يو عمل ترسره کړي يا برعکس ونکړي، که کوم ايت يا هم امر نه وي موجود نو جرم ورسره هم نه شته او نه هم سزا موجوديدلای شي.

څښتن تعالی فرمايي: ترڅو چې زه پيغمبر درونه ليږم نو مجازات بــه مــو هــم نکړم په اساسي اصولو کې دا اصل موجود دی.

نود ايت يا امر څخه وړاندې د فاعل د اعمالو په وړاندې هيڅ ډول قضاوت نشي ترسره کيدای دغه راز (د شيانو او اعمالو سرچينه ازادي ګڼــل کيــږي) دا دوه اصول پدې مانا دي، وړاندې له دې چې کوم عمل ته جرم وويل شــي بايــد يــو ايت يا امر هغه په روښانه ډول سره منع کړي.

د ــ د خپلواکی په اړه د دين نظريه څښتن تعالی ته راجع کيږي.

چې د يو عمل د کولو يا هم نه کولو په برخه ورکړل شــوی وي، چــې ددې ډول اجازه ويونکی وي ممکن داسې يو عمل نه سپيڅلی او نــه هــم د منلــو وړ وي

(c) ketabton.com: The Digital Library

پردې بنسټ که خدایتعالی اجازه نه وې ورکړې نو د یو عمل د ترسره کولو لپاره ازادي نشته یاپه بل ډول نور دهغه عمل د ترسره کول د فاعل له لوري منع دی.

د ازادو اعمالو ډولونه

۱ـ امام غزالي خپل ځان ته په پاملرنې سره د اعمالو کلمه په درې برخو ویشي:

الف: د سرچینې په پلټلو سره د منښت یا نه منښت لپاره د خدایتعالی له لوري کوم تقنیني او مشخص امر وجود نلري.

ب ـ دین انسان ته د یو عمل ترسره کولو یا هم نه کولو د ټاکلو حق نه دی ورکړی.

ج ـ دین د ټاکلو یا نه ټاکلو په برخه کې څه ندي ویلي خو دا نښانې وجود لري چې د یو عمل ترسره کول یا نه کول یو ډول دي چې فاعل یې باید په اړه تصمیم ونیسي.

له دې سره سم امام غزالي ازاد عمل په دوه برخو ویشي.

دین د یو عمل د ترسره کولو یا برعکس واک فاعل ته ورکړی، دین د یو عمل کولو یا نه کولو په اړه روښانه حکم نه دی صادر کړی.

۲ـ د یو دلیل په توګه چې د یو عمل ترسره کولو په برخه کې پوښتنه رامینځته کیږي:

السهتي (عالم) ازاد عمل په دریو برخو ویشلی دی:

۱ـ د عمل د مخنیوي لپاره دلیل؛

۲ـ د عمل ترسره کولو لپاره دلیل؛

۳ـ د یو عمل ترسره کولو یا نه کولو څخه وړاندې دلیل وجود نلري او ترسره کوونکی یې په ترسره کولو کې ازاد وي، پدې مانا چې خدایتعالی نه هغه ته امر

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي چې ترسره یې کړي او نه د برعکس لپاره بلکې هغه یې ازاد پرېږدي ایښي دی او کولای شي پخپله خوښه یو عمل ترسره یا هم ترې تیر شي.

۳ــ السهتي د ازادۍ ډولونو او ټوله ایزتوب ته په پام سره د ازاد عمل په څلورو برخو په لاندې توګه نظر ورکوي.

۱ــ هغه څیزونه چې یو ډول ازاد او په بشپړه توګه د اړتیا وړ وي لکه: خوړل، څښل چې کاملاً د اړتیا وړ دي خو که چیرې ونه شي نو انسان ته زیان رسوي.

۲ــ هغه شیان چې یوډول ازاد خو په بشپړه توګه د اړتیا وړ وي خو دومره اړین او ضروري نه وي؛ لکه زیات خوراک، او اضافي جامې پیرل او داسې نور ....

۳ ــ هغه شیان یو ډول ازاد خو په بشپړه توګه منع وي، لکه په قسم کولو اخته، د بچیانو په وړاندې د ژبې ناوړه کارول.

که څه هم د سرچینې له مخې چې دوی ته نه امر شوی او نه هم ترې منع کړای شوي، ترسره کول یې ازاد او ځان پرې بلدول منع دي.

۴ ــ هغه شیان چې یو ډول ازاد خو په بشپړه توګه کرکجن وي لکه: د ویونکو مارغانو غږ ته غوږ نیول، د تفریح له ځایونو څخه تاویدل که څه هم دغه اعمال د سرچینې له مخې ازاد دي خو هغه کرکجن وي کله چې د اختــه کیدو بنـه ځانته خپله کړي.

۴ ــ الغفاري د ازادۍ عمومي او تصادفي کیدو ته په پآم سره اعمال په عمومي او نسبي ازادي ویشي.

د هغه په وینا امکان لري چې فاعل په بشپړه توګه د یو عمل په ترسره کولو کې ازاد وي او یا دا چې دا ازادۍ ممکن چې ځانګړې علت ولري او فاعل د هغه علت په موجودیت سره ازاد وي.

۵ــ د ازادۍ سرچینې ته په پام سره داسې ویشنې هم موجودې وي چې ورسره سم ازادي یا د خدایتعال یا هم د بنده له خوا ورکړل شوې وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۶ــــ خصوصیت او عمومیت ته په پام ســره د ازادۍ عملیــه پــه خصوصــي او عمومي ازادۍ ویشل شویده، د خدایتعالی عمومي اجازه د عمومي ازادۍ سبب ګرځي، لکه هغه کار چې خدایتعالی یې د ترسره کولو اجازه ورکړې وي.
او د خدایتعالی خصوصي اجازه د خصوصي ازادۍ سبب ګرځي لکه کوم شخص چې یوې ښځې ته قرانکریم په مهر کې ورکړي، نه د واده د پیسو په توګه.
۷ـ د ازادۍ علت ته په پام سره د استعمال او لګښــت ازادۍ موجــودې وي، د لګښت ازادۍ پدې مانا ده چې که مقنني منصف هئیت (خدایتعالی) او که د بل شخص له لوري د یو شي د مصرفولو، لکه: ښــکار یــا د اوبــو اســتعمال اجــازه واخیستل شي.
د استعمال ازادي ځینو شیانو استعمال یــا اســتفاده لکــه جماعــت، عمــومي پارکونه، په کتابتون کــې د کتــاب لوســتلو پــه مانــا ده چــې مقننــه هئیــت (خدایتعالی) له خوا ورته ورکړل شوي دي.

د انسان د حقوقو او ازادیو ترمینځ توپیر

پدې برخه کې له انسان سره دا پوښتنه پیداکیږي چې دا د انسان لــه حقوقــو سره یو ډول که د حقوقو یوه برخه ده له حقوقو سره توپیر لري؟
دا مسئله مخکې له مخکې د قوانینو په موضوع کې مطرح شوېده، ځینو قانون جووړونکو ویلي چې عمومي ازادي عامه حقوق دي هیڅوک هغــه پــه یــوازې توګه نشي درلودلای پدې ترتیب د ازادي مانا له حقوقو سره په بشــپړه توګــه مطابقت نه کوي همدا ډول ازاد هغه وخت د حق مانا مومي چې په وړاندې یــې تیری وشي.
د قانون سره سه ازادۍ د ټولو وګړو لپاره د یو عمل ترسره کولو اجازې په مانــا دی، که چیرې پدې ازادۍ تیری وشي نو قانوني حق منل کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دبیلګې په توګه: د یوشي د خاوند کیدو واک ته ازادي ویل کیږي خو ملکیت پخپل ذات کې یو حق دی له دې سره سم واک د حق ترلاسه کولو توان ته ویل کیږي.

مشاجره د محدودې یا پراخې پکار وړنې، مشاجرې د انسان اساسي حقوق او صلاحیتونه چې پخپلې مانا سره حقوق دي. د حق او دندې تړاو ددې امر لامل ګرځي چې قانون جوړونکي د واک څخه د حق نوم لیرې کړي.

اساساً ستونزه دلته ده چې ایا حق یو قانوني شی دی او قانون هم ورڅخه ملاتړ کوي؟ ایا حق یو اخلاقي او طبیعي شی دی او قانوني ملاتړ لري؟

په اسلامي فقه کې لیدل کیږي چې د جواز اصلاحات او ازادۍ په زیاته کچه یو د بل پرځای کارول کیږي له دې سره سم ددې په ناسمې پکاروړنې سره اصلاحات له ګډوډۍ سره مخ کیږي.

د حق کلمه په زیاتو مواردو کې کارول کیږي

الف: دا کلمه ددې لپاره کارول کیږي خو وښایي چې یو فرد د نورو په وړاندې کوم مکلفیتونه لري یا په یاد ولرئ لکه د اتباعو حق په حکمرانانو او برعکس د حکمرانانو پر اتباعو.

ب: دا کلمه په کورنیو اړیکو کې د شخصي حقوقو اړوند کارول کیږي لکه په خاوند د میرمنې اود میرمنې په خاوند حق.

ج: دغه راز دا کلمه د ثابتو شیانو یا اوامرو لپاره چې باید ترسره شي کارول کیږي لکه چې څښتن تعالی فرمایي: دمومنانو مرسته پر مونږ واجب ګرځیدلې ده.

د: دا کلمه د مالي حقوقو لپاره هم کارول کیږي، خدایتعال فرمایي: اود هغه په شتمنۍ کې د بیوزلانو او ګدایانو حق منل شوی دی.

هـ ـ دغه کلمه د انساني او اخلاقي اعمالو لپاره لکه د وروروڼۍ او ملګرتیا حقوق او د ګاونډیانو حقوقو لپاره کارول کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وـ دا کلمه د عمومي حقوقو تر عنوان لاندې چې د ټولـو وګـړو دنـده هـم ده کارول کیږي.

الغرافي د حق د مرحلو ترمینځ یوپیر کوي اوداسې مثال راوړي:

۱ـ که چیرې مسلمانانو په جګړه کې غنیمتونه په لاس راوړي نو کیدای شي دا حق ولري ترڅو د خپل حق غوښتنه وکړي.

۲ـ که څوک غواړي چې په یو شریک ملکیت کې خپله برخه وپلوري نو دا حق هم لري چې ټول ملکیت وپلوري.

۳ـ بیوزلان او اړمند حق لري چې له خپلې ګټې څخه په بیت المال کـې ګټـه پورته کړي.

ډاکټر سهنوري دا پایله مومي چې الغرافي د درې حالتونو ترمیځ توپیر کړی... او هغوی ته یې د جواز، حق او بین البین نومونه ورکړي دي.

۱ـ داسې حالت چې یو شخص پکې د یو شي د مالک کیدو توان لکه: د یو نوکر یا قچر پیداکول، واده کول یا د خپلو غلام شویو خپلوانو د اخیستلو توان چـې دا یو جواز ګڼل کیږي.

خو حق ورته نشو ویلای.

۲ـ داسې حالت چې د یو دلیل په راوړلو سره د یو شي خاوند وګرځي لکه: پـه یوه کوچنی ځمکه کې ونډه، پخپل شریک باندې د خپلې ونډې پلورل دا ټـول د دلیل په درلودلو سره د شتمنی غوښتنې نشي کولای او دا درجـه د حـق او جواز ترمینځ واقع ده.

ډاکټر سنهوري زیاته کړه چې د انسان ملکیت یوازې جواز دی یا هغه واک چې مقننه هئیت یې ملاتړ کوي او له دې لارې هغه تصرف کولای شي که هغـه پـه ربښتیا سره هم یو شی تصرف او استعمال کړي نو دلته دغه حق مالکیـت بلـل کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مالکیت او جواز ترمینځ یوه درجه وجود لري چې له جواز څخه پورته او لــه مالکیته ټیټه ده.

لکه: که څوک وغواړي یو کور چې خوښ یې شي وپیري نو د کــور د خاونــد د موافقې د ترلاسه کولو څخه وړاندې هغه د دې یا بل کور د تصرف په حالت کې دا شی د جواز په نوم نوموي.

که چېرې دې شخص د کور د مالک موافقه لاسته راوړه نو هغه پدې حالت کې کور تصرف کولای شي پدې ترتیب دا دحق په نوم یادیږي.

د کور د مالک د موافقې څخه وړاندې او دهغې له منلو وروسته د حق او جــواز ترمینځ مرحله ده، څرنګه چې پورته یادونه وشوه انسان دې پوهې ته رسیږي چې بیلابیلې مرحلې تیرې او په هره مرحله کې یې حالت بدلون مومي.

له یوې خوا حق عبارت دی د یوشي د مالک کیدو د حقوقو څخه او له بل پلوه حق د یو موافقه شوي شي د منښت حالت ته وایي او له دریم اړخه حــق د یــو شي خاوند کیدو ته وایي.

د حقوقو دغه درې بنې د مقننه قوې له خوا ملاتړ کیږي دلته یوازینی ســتونزه داده چې د حق اصطلاح د لومړۍ او دویمي مرحلې اړوند نه کارول کیږي ځکه که انسان دا هر یو حق ونوموي نو په هغه صورت کې به جواز د استعمال لپــاره کوم بل مورد پاتې نشي.

انسان ددې مسئلې د بلې برخې په تشریح کولو کــې دېتــه اړتیــا لــري چــې تشخیص یې کړي چې ایا هغه ازادي چې د مقننه قوې له خوا ورکړل شــوې د شیانو یا اعمالو په مورد کې رښتیا ده؟

که ازادي په کارونو او شیانو کې ریښتني وي نو ازادي نومیږي کنه نو هغــه تــه واک ویل کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عامه ازادي

عامه ازادي لکه: له عمومي پارکونو او ښارونو، له ښوونځيو، روغتون او نورو ځخه ګټې اخيستنې ته ويل کيږي.

دغه ازادۍ چې د مقننه قوې يا قانون جوړونکو له لوري ورکول کيږي د عامه حقوقو په رديف کې ځای نيسي او دولت بايد له خلکو سره د هغې په ګټه اخيستنه کې مرسته وکړي.

عامه واکونه(اختيارات)

هغه ازادۍ چې مقننه هئيت يې د ژوند په کړنو او اعمالو کې انسانانو ته ورکوي عامه واکونه ګڼل کيږي. لکه: د يو شي مالکيت، د محفلونو جوړول، ازادي، له يو ځای ځخه بل ځای ته د سفر کولو حق.

ټول سياسي او فرهنګي حقوق، لکه: د ټاکلو حق، د نظر ځرګندولو حق، د فکر ازادۍ او نور.... ازادي پدې مانا ده چې ټول انسانان له خپلو حقوقو ځخه يو ډول ګټه پورته کړي او د هر څه ترسره کولو واک پخپله ولري او ټولو ته د ګټې اخيستنې لپاره ده پورتني عامه اختيارات حقوقي دي او افراد حق لري چې ګټه ورځخه واخلي.

دولت چې د خلکو استازيتو کوي نو مجبور دی چې له دې ازاديو ځخه ملاتړ وکړي دغه ازادۍ ټولې حقوقي دي او د حق الله يوه برخه هم ده ځکه موخه يې د ټولنې ملاتړ ده.

دندې په اسلام کې:

خورا زياتو دلايلو ته اړتيا ترڅو دندې تربحث لاندې ونيسو.

نو له همدې کبله يې ځينې برخې په لنډه توګه بيانوو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ـ حق یا ازادي ممکن چې په ځینو حالاتو کې د یوه دنده لرونکي لپاره وي.
۲ـ پینځم قضاوت امکان لري چې په یوې موضوع باندې د حــالاتو او شــرایطو سره سم بحث وشي هغه څه چې پکې شامل وي.
۳ـ امکان لري چې مشر(حکمروا) د خپلې ازادی په چوکاټ کې خپل قضــاوت ته د یوې دندې په ترسره کولو یاهم نه کولو کې بدلون راولي.
دندې په ټوله کې په دوه برخو غیرمشخصې او عموي ډول باندې ویشل کیږي.
االف: غیرې مشخصې دندې
په عین وخت کې دنده په دوه برخو ویشل کیږي، هغه دنــدې چــې مشــخص حدود لري او هغه چې مشخص حدود نلري.
۱ـ **غیر مشخصه دنده:** انسان ته دیو دین په څېر ده، چې د ترسره کولو لپاره یې مجبور او مکلف دی.لکه: د یوشي پیسې ورکول چې پیرل کیږي، پــه لمونځ کې قرائت او داسې نور...
۲- هغه دندې چې مشخص حدود نلري پدې مانا چې انسان مجبــور دی چــې هغه ترسره کړي خو پر هغه شخص دین (مکلفیت پکې نلري) نه دی.
لکه : ذکات، له بیوزلو سره مرسته، جهاد او داسې نور...
پدې ترتیب څوک یې چې په پوره توګه ترسره کولای شي دوه دندې لري، چې یوه یې مشخص حدود لري او بله یې مشخص حدود ونلري.
پدې ایت کې د خدایتعالی موخه هم همداده؛
ښېګڼه دېته نه ویل کیږي چې مخ د ختــیځ او لــودیځ پــه لــور واړوئ بلکــې ښیګڼه داده چې انسان په خدای، ملایکــو، کتــابونو، قیامــت ورځ او پیغمبرانو ایمان راوړي.
پخپله خوښه او د زړه له تله له شـــته خپلوانــو ،یتیمــانو، بیوزلانــو، ګــدایانو، مسافرانو او د غلامانو په ازادولو کې مرسته وکــړئ ،لمــونځ وکــړئ او ذکات ورکړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب: عمومي دندې

دا دندې په دوه برخو ويشل کيږي چې يوه يې دين او بله يې عمومي ده بيلگه: عمومي دنده د يو ډوب شوي شخص ژغورنه او يو وږي انسان ته ډوډۍ ورکول دي.

هغه دنده چې د دين په توگه او دين يې له ټولو وگړو څخه د ترسره کولو غوښنه کوي او په عمومي دنده کې ټولې دندې شاملې دي که دين وي که نړيوالې چارې د هغو ترسره کول ايجابوي.

عمومي دنده د دين رامينځته کوونکې دندې سره له قانوني پلوه توپير لري.

عمومي دنده مانا پخپله د دندې ترسره کول دي ځکه هغه مثبتې اغيزې لري دا دنده دنورو هغو دندو په خلاف ده چې پکې مقننه هئيت يوازې د فاعل په اړه بحث کوي او که چيرې دا فاعل هغه دنده پرځای نه کړي نو مقننه هئيت يې له بل چا څخه د ترسره کولو غوښتنه نکوي.

فقها پدې هوکړې نظر لري چې هرڅوک چې عمومي دنده سر ته ورسوي نو نور دهغې د نه ترسره کولو څخه بښل کيږي که هيچا ترسره نه کړه نوټول ورسره گناهکاريږو.

هغوی دا عقيده هم لري چې دا دنده د ټولو لپاره ده څرنگه چې پدې الهي کلام کې ليدل کيږي (جنگې چارې باندې حکم شوې دي)

د روژې نيول په ټولو باندې امر شوی، ځينې بنسټگر پدې اند دي چې د عمومي دندو ځينو برخو بشپړول د ټولنې ځينو افرادو ته متوجه وي خو پرته له دې چې مشخصې کړای شي.

خدايتعالی فرمايي: د هغوی د عسکرو له هرې برخې څخه بايد يوازې يوه ډله مخکې لاړه شي ددې لپاره امکان لري چې هغوی د دين په اړه سم مالومات ترلاسه کړي څو له راگرځيدو وروسته خپل خلک هوښيار کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عمومي دندي برخې ډېرې دي او عموماً په ديني او دنيوي برخو ويشل کيږي

د دندې دينې برخې

۱ــ پدې اړه پريکنده دليل وړاندې کول چې خدايتعالى د ټولو شيانو خالق دى؛

۲ــ د ديني علم زده کړه او مطالعه (حديث او فقه).

۳ــ د قران او حديث تدريس او پوهونه.

۴ــ زده کوونکو ته د ديني علومو تدريس.

۵ ــ د قضايي چارو پرمخ وړنه.

۶ ــ د هغو په وړاندې جهاد چې پر مسلمانانو تيرى کوي.

۷ ــ امربالمعروف او نهی عن المنکر.

۸ ــ له بيوزلو مسلمانانو سره مرسته کول؛

۹ــ د جماعت د لمانځه تنظيم؛

۱۰ــ د مړي لمبول، جنازه کول، او د هغه خښول؛

۱۱ــ د فسار او شرارت راوړونکو عناصرو په وړاندې مبارزه؛

د دندې دنيوي برخې

لکه: په تجارت، صنعت، پيرل پيرودل، کرنې او نورو برخو کې کارول کيږي او په نړيوالو چارو پورې هم تړلې دي پدې برخو کې د خودکفايي درجې رسېدل له ټولو اقتصادي درجو کې شامل دي او دغه امر د مسلمان ملت اقتصادي خپلواکی تضمينوي.

ج ــ د هرحق په وړاندې يو مسئوليت موجود دى

په تير بحث کې وويل شول، کله چې دين د حقوقو په اړه تصميم نيسي نو په عين وخت کې هغه دندې چې حقوق تضمينوي هم تحميلوي، وروسته د بشرحقوقو په مسئله کې دين د نورو تصفيه شويو نظامونو سره چې تش په نوم يا شعار سره د بشرحقوقو نارې وهي توپير کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دين اړوندې موضوع په ټولو اړخونو په پوهيدلو باندې غوره ده چې د حق الله او حق العبد(د خدای او بنده حقوق) اود عمومي دندو او د دين په غوښتنه قضاوتونه سره وتړو.

ددې دوه ډوله قضاوتونو په يوځای کولو سره د حقوقو او وجايبو اړوند د اسلام نظر په ډاګه ښکاريږي.

ځکه حق الله د ډلې حق او عمومي دنده د يوې ډلې دنده يا وجيبه شميرل کيږي.

ددې لپاره چې د موضوع تړلې برخې پکې شاملې شي نو څلور حالتونه يې په لاندې ډول بيانوو

۱ـ د نورو افرادو په وړاندې د يو فرد حق لکه: په خپلوانو باندې د مصرفولو حق، د ګاونډيانو په وړاندې حق، طلاق او داسې نور.... حقوق.

۲ـ د ډلې په وړاندې د يو فرد حق: لکه په بيت المال کې د بيوزلو حق، د مالکيت حق، د فکر او ژوندانه حق.

۳ـ د يو فرد په وړاندې د يوې ډلې حق: لکه د جهاد دنده، امربالمعروف نهی عن المنکر او په هغه چا د بيت المال حق چې د ذکات زيمواري يې بيوزلو ته ورکې وي.

۴ـ د يوې ډلې په وړاندې د بلې حق: لکه د عمومي موسساتو څخه چې دولت ته خدمت کوي.

دـ کيدای شي د يو فرد حق په عين وخت کې دنده هم واوسي.

حقوق لکه: د کار، واده، امربالمعروف نهی عن المنکرحقوق په عين وخت کې دندې هم دي، کار په ډله باندې د يو فرد حق دی چې بايد زمينه يې ورته مساعده کړي.

همدا ډول واده هم په يوې ډلې باندې دفرد حق دی، که چيرې هغه يې د لګښتونو توان ونلري نو بايد مرسته ورسره وشي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

امربالمعروف نهی عن المنکر هم په یوه ډله باندې د فرد حق دی چې په ترسره کولو یا برعکس کې ورسره مرسته وکړي.

هـ ـ د عمل ازادي، فرض او منع ترمینځ د قضاوت په بدلولو کې د اولـوالامر صلاحیت:

ځینې وخت له اولوالامر څخه اطاعت فرض دی ځکه خدایتعالی فرمایلي.

ای مومنانو! د خدایتعالی پیغمبر او هغوی چې ستاسو اولـو الامـر دي اطاعـت وکړئ .

۱ـ دا اطاعت باید د هغوی د مشری په محدوده کې وي؛

۲ـ دا اطاعت باید د ټولو د هوساینې لپاره وي؛

۳ـ دا طاعت نباید د خدایتعالی د اوامرو او پیغمبر اطاعت نه کولو په څیر وي.

څرنګه چې وایي: اطاعت یو په سمو او روا شیانو کې دی.

د دین رهبران د اطاعت وروستې کلمـې لـه بحـث وروسـته دې پـایلې تـه ورسیدل...

۱ـ ځینې سرغړونې دي چې د اطاعت اجازه نه ورکوي.

۲ـ فقها پدې اصل په یو نظر دي چې اولوالامر باید د کوښښ په برخـه کـې د خلکو له اطاعت څخه برخمن وي.

۳ـ د اولو الامر قضاوت بدلون باید د هغوی د دندې په محدوده کـې وي یـا د غیرمشروع او ازادو شیانو له اړه وي.

۴ـ اولوالامر باید پخپله د دین روحاني وي یا هم د کوم روحاني له لوري ورته د قضاوت حق ورکړل شوی وي که هغه خپـل نظـر را څرګنـد کـړي، قضاوت یو واجب امر نه دی کله چې اولو الامر حکم وکړي چې دهغـه له قضاوت څخه پیروي وکړئ نود هغه اطاعت واجب دی ځکـه اولـو الامر د خدایتعالی د امر په توګه رامینځته کیږي، خو که چیرې اولـو الامر د فقهې په علم کې کوښـښ کـوونکي (مجتهـد) نـه وي نـو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

قضاوت حق نلــري ځکــه د هغــه قضــاوت د خــدايتعالی د قضــاوت نافرماني ده.

۵ ـ په اسلام کې د عمومي حق او ازادۍ قوانين

پدې برخه کې د حقوقو ټول قضاوتونه تر بحث لاندې نیول کیږي.

۱ـ د پیدایښت د پایلې او توقف علت.

د ديني قضاوتونو سرچینې قران او حديث دي او د امت ټولنه مقننــه قضــاوت (پيدايښت او توقف) له ډیرو دليلونو سره تړي، خو مونږ ورته په ډلــو کې ځای ورکړی دی.

د پېښېدو عوامل (فکتورونه) يا بنده او چلند يا کړنې، د حقوقو اړوند به ټولــو يو يو مثال ورکړل شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پیدایښت علت

الف ــ د پېښو عوامل یا بنده:

ولادت: چې په وسیله يې طبعي حقوق لکه: د ژوند، مساوات او ازادۍ ډولونــه ټول هغه څه دي چې یو له بل سره اړیکه پیداکوي.

۲ــ مرګ: چې په وسیله يې د وراثت حق اړیکه پیدا کوي.

۳ــ ځواکمنتیا: چې په وسیله يې سیاسي، مالي او اجتماعي حقوق لکه: واده چې پکې یو له بل سره اړیکه پیداکوي.

۴ــ شتمني: چې په وسیله يې د بیوزلانو ذکات ورکولو او نورو مالي حقوق ته یو له بل سره اړیکه یا تړاو ورکول کیږي.

۵ ــ بیوزلي: چې په وسیله د ناهیلي شویو افرادو د هغوی حقوقو سره اړیکه په لاس راځي.

۶ــ زړښت: په وسیله يې د لویانو له حقوقو سره اړیکه پیداکیږي.

۷ــ کاوندیتوب: چې په وسیله يې د ګاونډیانو له حقوقو سره اړیکه پیداکیږي.

ب : کړنې: عمل حقوقي کړنې لري چې له هغه جرم څخه چې د جذابیت سبب ګرځي له دوی سره اړیکه پیداکوي.

کړنې د ځینو اړوندحقوق څرګندوي

۱ــ ټولې فردي کړنې لکه طلاق

۲ــ ټول قراردادونه یا مقولات لکه: واده، پیرل پیرودل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پایښت علت:

هغه حقوق چې په بیلابیلو دلایلو پایښت مومي په دوو برخو کـې ورتـه ځـای ورکړل شو.

د پېښدو عوامل

الف: بنده یا پېښدو عوامل:

۱: مرګ: هغه حقوق دي چې علت یې ولادت او زړښت دی.

۲ ـ شتمنی: هغه حقوق چې علت یې بیوزلي ده:

۳ ـ بیوزلي: هغه حقوق چې علت یې بیوزلي ده.

پورتني درې علتونه د حق د پایښت یوه بڼه ده، که چیرې علت پای ومومي نو حق هم پای ته رسیږي.

ب: په منفرد ډول کړنې

۱ ـ د پور ادا کول

۲: د طلاق لومړنی لامل واده

۳: واده ـ د مور حق چې له خپل ماشوم څخه ساتنه وکړي.

۴ ـ له حق څخه بښنه غوښتل که پرې ارزي.

د پایښت علت:

د مقننه هئیت (خدایتعالی) رحم او مهرباني ځیني وخت دا ایجابوي چـې پـه معینو حالاتو کې د ځینو اعمالو دنده اسانه یا هم منع شي، ځو هغوی لندمهاله ازادي ومومي دغه عمل د جواز په نوم یادیږي.

جوازونه عبارت دي له:

۱ ـ د برخمنتیا جواز

۲ ـ د پرې کولو جواز

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لنډمهاله جوازونو له کبله د فرد حقوق او ازادۍ تر تاثیر لاندې راغلي او په اړه به يې ځو بيلګې په راتلونکي کې وړاندې شي.

الف: د بنده يا پېښېدو عوامل

۱ــ حمل: دا عمل د لنډمهال لپاره د هغه چې د بدن دپرې کيدو لامل ګرځي چې حامله وي.

۲ ــ حيض: د لنډې مودې لپاره د خاوند په اجماع کولو د مخنيوی لامل ګرځي.

کړنې؛ اعمال

الف: لنډ مهاله بند؛

۲ــ تيری

۳ــ د عمل ترسره کولو تحميل

۴ــ طبعي درملنه اوداسې نور

۲ــــ راکړه ورکړه

الف: څوک چې پوروړی وي يا پخپل ځان حق لري نو بايد ادا يې کړي اوکه چيرې په نورو حق يا پور لري بايد ترلاسه يې کړي.

دغه موجوده اړيکه چې د بياغوښتنې او بيا ادا کولو د مکلفيت ترمينځ دين ته يو ريښتينی ارزښت وربښي چې د هغه موجوده قوانين تراوسه تر بحث لاندې نه دي نيول شوي او هغه څه چې دا مکلفيت تر تاثير لاندې راولي نو همدا د ديني عنصر ثابتوالی دی.

ب ــ مهمه داده چې غوښتونکی د خپل پور د بيرته اخيستلو حق لري او دغه امر له دندې سره ورته والی لري.

ج ــ د بيرته اخيستنې طريقه بايد په عادلانه توګه وي پدې مانا چې هماغه د خپل قرض اندازه پرته له کومې پلمې او زياتوالي څخه ترلاسه شي.

د ــ دين د پورغوښتونکي ته حکم کوي، چې د خپل پور په بيرته اخيستلو کې له ښه چلند او سلوک څخه ګټه واخلي هغه نبايد په پوروړي زور

(c) ketabton.com: The Digital Library

واچوي بلکې باید انتظار وباسي څو پوروړی د خپل پور د ادا کولو
توان پیداکړي او نباید د قرض ترلاسه کولو پروخت له خپلې خولې
څخه ناوړه او قهرجن الفاظ راوباسي.
خدایتعالی فرمايي. که یو پوروړی بیوزله وي نو باید د پور غوښتنه ترهغه
وځنډول شي ترڅو د هغه اقتصادي توان ښه شي که چیرې له پور
څخه د ذکات په توګه تیر شي نو دا به ډېر غوره کار وي.
هـ ـ دین پوروړي ته حکم کوي چې خپل پور ادا کړي له دې حقوقو څخه
لکه: د ژوند له حق څخه باید تیر شي.
ځکه دا حقوق د ځانګړو خلکو لپاره نه دي او حق الله نومیږي.
۳ـ په قانوني توګه باید ګټه ترې واخیستل شي.
الفـ د اسلام سپیڅلي دین د بشرحقوقواو ازادۍ له پلوه یو متوازن دین دی.
که څه هم خدایتعالی انسانانو ته خورا زیاتې ازادۍ او حقوق ورکړي دي خو
بشپړ نه دي، برکس د وګړو د بیلابیلو ګټو تنظیم په موخه له هغې
څخه ګټې اخیستنې په برخه کې ځینې مقررات وضع کړي دي. له
همدې لارې د اجتماعي او ځنګلي ژوند ترمینځ توپیر کیږي.
ب ـ انسانان حق لري هغه حقونو چې خدایتعالی ورته ټاکلي دي. خو په قانوني
توګه باید ترې ګته واخلي پدې مانا چې ل خپلو حقوقو څخه باید د
دین مخالفې لارې څخه ګټه پورته کړای شي.
ج ـ د دیني احکامو په خلاف له خپلو حقوقو څخه ګټه اخیستنه عبارت دی له
۱ـ نورو ته د زیان رسولو په موخه له حق څخه ګټه اخیستنه؛
۲ـ د یو غیر قانوني څیز ترلاسه کولو لپاره له حق څخه ګټه اخیستنه؛
۳ـ پداسې ډول له خپل حق ګټه اخیستنه چې دخپلې ګټې لپاره نورو ته زیان
رسوي.
۴ـ په ځانګړې توګه یا غیر عمومي ډول له خپل حق څخه ګټه اخیستنه؛

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵ـ په بې پروايۍ سره له خپل حق څخه ګټه اخيستل د نـورو د زيـان سـبب ګرځي؛

د ـ په کوم ډول چې د حق څخه د ګټې اخيستنې په لاره کې بيلابيل مقررات او اصول ټاکل شوي دي نو ورسره د صلاحيت لرونکو چـارواکو لپـاره هم يو شمير مقررات او قوانين ټاکل شوي دي.

د يو اسلامي هيواد اتباع له بيلابيلو اجتماعي، سياسي او طبيعي حقوقو څخـه برخمن دي نو د هغوی په وړاندې مکلف دي چې د اولو الامر اطاعـت وکړي پر دولت لازمي او اولو الامر چې د هغه په چوکـاټ کـې عمـل کوي، په بل ډول اولو الامر بايد خپلودندو د ترسـره کولـو پرمهـال د ټولنې ښېګڼې او خير په پام کې ونيسي، له اصولو اومقرراتو څخه هر ډول سرغړونې سره د اولوالامر د خپل صلاحيت څخه د نـاوړه ګټـې اخيستنې په توګه ګڼل کيږي.

د يوځايوالی په صورت کې د حقوقو سلسله:

الف: د يوځايوالي په صورت کې د خدای حق؛(حق الله)

۱ـ هغه څه چې وخت ته زيان رسوي.

۲ـ هغه څه چې برابر دي (مالوم نه دي چې کوم غوره دي)

۳ـ هغه څه چې برابر نه دی.

۴ـ هغه څه چې فرقې پکې موجودې وي

بـ د يوځايوالي په صورت کې دبنده حق(حق العبد)

۱ـ ځينې د ميرمنې د نفقې په څېر وي

۲ـ ځينې وخت يو غوره ګڼل کيږي

کله چې حق الله او حق العبد سره يوځای شي نو پدې صورت کې په درې ډوله دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ـ خدایتعالی د یو شي د سپارلو پروخت تصمیم نیول کیږي لکه: بیوزلانو ته د مقرر یا ټاکل شوي ذکات ورکړه.

۲ـ کله چې د بنده ګانو حق سپارل کیږي نو د هغه لپاره تصمیم رامینځته کیږي.

۳ـ هغه څه چې فرقې پکې موجودې وي، څرنګه که یو شخص مړ شي چې خپل ذکات یې نه وي ورکړی او په عین وخت کې قرضدار هم وي.

الف: ددې لپاره چې د هغه حق لېږدول کیږي یا نه لېږدول کیږي د منلو په برخه کې یو عمومي اصل رامینځته شي نو انسان مجبور دی چې داسې قضاوتونو ته مراجعه وکړي چې د ملت په دوه برخو اجتماعي حقوقو او همبستګۍ ټینګ وي دا ډول اجراٸات د هر چا حق دی د سازمانونو موجودیت لکه پولیس او ملي امنیت د هغه ارزښت نشي راټیټولای.

ب: قانوني او مشروع شیانوته اجازه او د غیر مشروع شیانو منع کولو تګلاره ده.

په اسلامي ټولنه کې نه یوازې خلک هڅې او کوښښونه کوي، بلکې څو څو ډلې هم پخپل وار سره پکې برخه اخلي سیاسي، اجتماعي اوفقهي بڼه هم ځانته خپلوي او خپل نظرونه له یو سازمان یافته نظر سره برابروي، دغه امر په اسلام کې په بیلابیلو ډولونو مبارزه کوي او د همدې ځانګړتیا له کبله د اسلامي امت د وجود یو فعال غړی بلل کیږي.

ج ـ ولایت الحسبه: دا یوه اسلامي موسسه ده او ددې لپاره جوړېږي چې د قانوني کارونو په ترسره کولو امر او له ناوړه کړنو څخه خلک منع کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا د خلکو لپاره د هغوی له حقوقو څخه د ګټې اخيستنې په لاره کې يو تضمين دی، دا يو صلاحيتي مقام دی چې د چارو د قانونيت ساتنه کوي دا عنصر د عامه نظم په تامين او ساتلو کې مرسته کوي.

د ـ عامه حقوق: قانون هغه ځواک دی چې د افرادو د حقوقو ملاتړ کوي، ددې باوجود چې اسلام هم ورته تضمينات رامينځته کړي دي.

قانون د افرادو د حقوقو په غوښتلو کې تر ټولو وروستنۍ مرجع ده، قانون هغه ځواک دی چې د حق الله د حقوقو لکه: په عمومي توګه مجازاتو په ترلاسه کولو کې مرسته کوي.

هـ ـ د غوره قانونيت درناوی: څرګنده ده چې په اسلام کې خدايتعالی د قانوني مقام صلاحيت لرونکی دی، دين د حق الله، بشر حقوقو، دوه اړخيزه حقوق، مالي او غيرمالي حقوق دغوره قانونيت استازيتوب کوي، نو ښکاره خبره ده چې خدايتعالی له حقوقو څخه نه تېرېدنه کيږي او نه هم ورڅخه د بښنې غوښتنې حق شته او نه يې هم څوک په ميراث وړلای شي.

پداسې حال کې چې په دوه اړخيزو حقوقو کې د حق الله له لوري وي او که د بنده له لوري له دواړو لورو پلوي رامينځته کوي.

۶ـ د ساتنې حق: په اسلامي دولت کې د ازادۍ او حقوقو د ساتنې اساسي بنسټ د دين حاکميت دی او د ترلاسه کولو لپاره يې تضمين او د ساتنې لپاره يې ځيني محدوديتونه د اجرا لپاره وړاندې کيږي

تضمينات عبارت دي له.

الف: د فرد ديني انګيزه: دغه ديني انګيزه له داخلي تضمين څخه استازيتوب کوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب: د امربالمعروف فردي اجــرا: اسلام خپلو پيروانو ته ډله ايــز مســوليتونو مانــا ورپيږني، چې نن ورځ يې دولت دغه دنده د اساسي قــانون لــه لارې ترسره کوي.

فقها د قضاوت د لومړيو سرچينو پر بنسټ(قران، حديث) کوښښ کوي، چــې که چيرې مجتهد پخپلو کارونو کې له سرچينو څخه ګټه پورته نکړي نو دا د قانون له اهليت اوموجوديت کې تخطي رامينځته کوي.

په حکومتي نظامونو او دولت په صلاحيت کې د اساسي قانون اصولو او دين له مطالعې څخه دا پايله ترلاسه کيږي چې ډيری يې په قران او حــديث کې موجود دي، د فقهاو په اند ځيني نور يــې د صــحابه وو راشــدين خليفه ګانو له کړنو څخه تقليد شوي دي.

پر همدې بنسټ په دين کې ډيری شيان د غوره قضاوت په هغــه رديــف کــې ځای نيسي چې له قران او حديث څخه را اخيستل شوي وي پداسې حال کې چې په نني قضاوتونو کې غوره قضاوت خپــل ځــای قــانوني قضاوت ته پريږدي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پايله

په اسلام سپيڅلي دين کې د بشرحقوقود تيـوری جوړولـو کوښښـونه کيږي البته ددې طرحې په ليکلو کې له پوره هڅـو او پلټنوڅخـه ګټـه اخيستل کيږي، چې وړاندې هم پدې برخه کې ترسره شوې دي اصلي او بنسټيزه پوشتنه داده چې ايا د بشرحقوقو تر عنوان لانـدې کـوم نـوي علم ته اړتيا ليدل کيږي؟

د دويمې نړيوالې جګړې په تعقيب سره د نوي علم پېژنـدنې هغـه بنـه خپله کړه په کومې چې په ۱۹۴۸ کې د بشرحقوقو نړيوالې اعلاميې پـه ۱۹۵۰ کې دبشرحقوقو تړون او نړيوالو ژمنو په ۱۹۶۶ کـې د بشـرحقوقو ټينګار کاوو.

څرګنده ده چې له دې تړون څخه په زياته کچه په هغو هيوادونو فشـار راوړ چې په داخلي اوضاع کې يې د بشرحقوقو اړوند کوم پرمختګ نه تر سترګو کيده، دغه ډول فشارونه د انسانانو د بشـري حقوقـو سـاتنه او ملاتړ کوي.

دغه امر د بشر حقوقود مثبت شکل ښکارندويي کوي خو له بده مرغه په عين وخت کې د حقوقو نړيوال خوځښت څخه د يـو سياسـي فشـار او سپکې وسيلې په توګه ختيځو اروپايي او د دريمې نړۍ هيوادونو نـاوړه ګټې واخيستې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دې سره سم د بشرحقوقو له نړيوال خوځښت څخه دې ډول تبعيضي ګټې اخيستنې سره د هغه اعلان شوي اصول بې ارزښته ښکاره شول مونږ پدې اند يو د هيواد د کورنيو قوانينو وده په هغه ډول چې په نړيوالو کنوانسينونو کې ښکاره کړای شوې ده، ددې علم له تفکيک پرته د سياسي او حقوقي علوم د يوې موجوده څانګې اومستقل علم په توګه به يو بې ارزښته امر وي.

هرهغه څه چې تر نورو ډير مهم دي هغه دبشرحقوقو د موضوع په ارزښت باندې تمتيا (تمرکز) کول دي.

له اسلامي پلوه لازمه ده چې د حقوقو او وجايبو ترمينځ يوه متقابله اړيکه موجوده وي بشرحقوق په موجود شکل چې يوازې په حقوقو ټينګ دی او د نړۍ د ټولو خلکو په ګټه کوم کار نشي پرمخ وړلای، که چيرې مو په پآم کې وي. که چيرې د يوشيتمې پيړۍ وګړي له دې څخه د يو سياسي، اجتماعي او اقتصادي خراغ په توګه ګټه پورته کړي نو همدا نن بايدپه ځينو اقدماتو لاس پورې کړي، چې د خوځښت شکل ځانته دحقوقو او وجايبو څيره خپله کړي او د لا ښې ګټې اخيستنې لپاره ورته اصول او مقررات جوړکړي، کنه نو نشو کولای چې دبشر حقوقو د نړيوالې اعلاميې له څو تشو شعارونو څخه د خدمت تمه وکړو.

د پاکې او قانوني غوښتنې د تحقق په لاره کې چې له اسلامي ايډياوو سره تر ډيره ورته ده، نو اسلامي هيوادونه بايد وړاندې شي ځکه هغوی کولای شي پخپل پينځلس سوه کلنو اسلامي حقوقو سره حقوقو ته په ارزښت ورکولو کې ستره ونډه واخلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

البته دا به د مسلمانانو لپاره ډېره شرمونکې وي، چې غربيان د تش په نوم ځو مخکنيو محدودو پيړيو سره د هغو په پېژندلو برياليي شي هغوی پدې برخه کې بشر حقوق د جنګي توکو په توګه کاروي او ګټه ورځخه اخلي.

مسلمانان هغه وخت کولای شي پدې برخه کې ارزنده رول ولوبوي کله چې خپل اعمال د اسلامي انساني تيوری سره همغږي کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مننه او کور ودانی

د افغانستان ملي تحریک له هېواد پال او فرهنګپال شخصیت ښاغلي (وحید الله کلیمزي) څخه د زړه له تله مننه کوي چې د دې اثر چاپ ته یې اوږه ورکړه. ملي تحریک ویاړي چې د علمي اثارو د چاپ لړۍ یې پیل کړې ده. دا لړۍ به دوام لري. موږ له ټولو درنو هېوادوالو څخه په خورا درنښت هیله کوو چې په خپل معنوي او مادي وس د کتابونو د چاپ دا لړۍ لا پسې وغځوي.

یو ځل بیا د دې اثر له ژباړن او چاپوونکي څخه د زړه له تله مننه کوو چې د دې اثر د ژباړلو او چاپولو جوګه شول.

په فرهنګي مینه

د افغانستان ملي تحریک

(c) ketabton.com: The Digital Library

HUMAN RIGHTS IN ISLAM

Translated By:
Mohammad akbar niazi

د افغانستان ملي تحریک
www.melitahrik.com

د ژباړن د خپرونو لړ: ۵
د تحریک د خپرونو لړ: ۹۰

۹۰

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library